

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mateja Robnik Trdan

**Živinoreja kot primer režima (ne)obvladovanja globalnih okoljskih in družbenih
tveganj**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mateja Robnik Trdan

Mentor: doc. dr. Marko Lovec

**Živinoreja kot primer režima (ne)obvladovanja globalnih okoljskih in družbenih
tveganj**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

ZAHVALA

*Iskrena hvala mentorju za pomoč, strokovne nasvete, znanje, ki ste ga delili z mano,
odzivnost ter potrpežljivost ob nastajanju magistrskega dela.*

*Iz srca hvala mojemu možu Luki za ljubezen, razumevanje in izjemno moralno podporo v
ključnih trenutkih.*

*Najlepša hvala moji družini, ki mi kot trdna skala stoji ob strani ob vsaki prelomnici
mojega življenja.*

*In navsezadnje še hvala tebi, moj otrok, ki si me ob pisanju tega dela navdajal z izjemno
motivacijo.*

Živinoreja kot primer režima (ne)obvladovanja globalnih okoljskih in družbenih tveganj

Predmet preučevanja magistrskega dela je industrijska živinoreja in njeni negativni učinki na okolje in družbo, ob čimer se delo osredotoča na prispevek panoge k emisijam toplogrednih plinov (TGP) (v nadaljevanju problematika), ki narekujejo podnebne spremembe. Skozi prizmo teorij mednarodnih režimov, mednarodnih okoljskih režimov in prehranskih režimov delo obravnava (ne)obvladovanje problematike živinoreje s strani mednarodne skupnosti. Osrednje raziskovalno vprašanje naloge je: Kakšen je vpliv mednarodne okoljske režimske ureditve in kmetijsko-živilskega sistema na (ne)obvladovanje globalne problematike živinoreje? Študija različnih okoljskih akterjev je pokazala, da ti v okviru okoljskih režimov neaktivno oziroma v večini ne obvladujejo problematike živinoreje. Vpliv mednarodne okoljske režimske ureditve na neobvladovanje je prikazan z analizo dejavnikov, ki omejujejo uspešen in učinkovit okoljski režim na področju živinoreje, medtem ko je vpliv svetovnega agro-živilskega sistema ponazorjen s "kriznimi" dejavniki oziroma strukturnimi pogoji, ki so se izoblikovali skozi evolucijo prehranskih režimov. Magistrsko delo prinaša spoznanja, da je mednarodna ureditev na področju živinoreje mlad režim, ki bo moral do uspešnega in učinkovitega upravljanja s problematiko še skozi dolgotrajen in kompleksen proces, ki ga poganjajo kompatibilnost interesov akterjev, skupna prepričanja, norme in pravila ter v rešitve usmerjeni postopki odločanja.

Ključne besede: živinoreja, mednarodni režim, okoljski akterji, kmetijsko-živilski sistem, emisije TGP.

Livestock as a regime of global environmental and social crises (non) management

The subject of this Master's Thesis is industrial livestock sector and its negative effects on the environment and society. The thesis focuses on sector's contribution to greenhouse gas (GHG) emissions – hereinafter 'livestock *problematique*' – which cause the global climate change. Throughout the theories of international regimes, international environmental regimes, and food regimes, our study discusses livestock *problematique* (non)management by the international community. The main research question of this study is: How the international environmental regime's order and the world agri-food system influence the livestock *problematique* (non)management? Our case study of different environmental actors reveals that they inactive, and in most cases, do not manage with the *problematique*. The influence of the international environmental regime's order on actors' non-management is presented with the analysis of factors, which hinder successful and effective environmental regime, while the influence of the world agri-food system is illustrated with "crisis" factors or structural conditions that were formed through the evolution of food regimes. The thesis establishes that in the field of livestock, international order is a young regime, which, in the way to the successful and effective livestock *problematique* management, still needs to go through a long and complex process, supported by the compatibility of actors' interests, common principles, norms and rules, and solution oriented decision-making procedures.

Key words: livestock, international regime, environmental actors, agro-food system, GHG emissions.

KAZALO

1	UVOD: ŽIVINOREJA KOT GLOBALNA GROŽNJA	8
1.1	Opredelitev problema in umestitev v okvir mednarodnih zadev	8
1.2	Cilji, raziskovalno vprašanje in prispevek magistrskega dela	10
1.3	Metodologija in struktura.....	11
2	TEORETSKO KONCEPTUALNI OKVIR.....	13
2.1	Vloga mednarodnih režimov pri upravljanju z globalnimi okoljskimi in družbenimi tveganji.....	13
2.1.1	Mednarodni režimi	13
2.1.2	Mednarodni okoljski režimi	18
2.1.3	Prehranski režimi	25
3	METODOLOGIJA: RAZISKOVALNI NAČRT	33
4	EMPIRIČNA RAZISKAVA: MEDNARODNA UREDITEV NA PODROČJU ŽIVINOREJE.....	35
4.1	Problematika živinoreje v okviru procesov delovanja okoljskih režimov	35
4.1.1	Vloga in delovanje okoljskih akterjev	36
4.1.2	Vloga okoljskih dejavnikov ob (ne)obvladovanju problematike	51
4.2	Umestitev problematike živinoreje v dane prehransko strukturne pogoje svetovnega kmetijsko-živilskega sistema	57
5	RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK.....	65
6	LITERATURA.....	70
	PRILOGE.....	81
	PRILOGA A: Letna proizvodnja mesa v milijon tonah	81
	PRILOGA B: Letna potrošnja mesa na prebivalca v kg.....	82
	PRILOGA C: Prispevek in vpliv treh prehranskih režimov k dejavnikom, ki povzročajo neobvladovanje okoljskih akterjev z problematiko živinoreje.	83

SEZNAM KRATIC

AETA	<i>Animal Enterprise Terrorism Act</i>
ALEC	<i>American Legislative Exchange Council</i>
AR5	<i>Fifth Assessment Report</i>
CAFOs	<i>Concentrated Animal Feeding Operations</i>
CH4	metan
CO2	ogljikov dioksid
CSA	<i>Climate-Smart Agriculture</i>
EcAMPA 2	<i>Economic Assessment of GHG mitigation policy options for EU agriculture</i>
ECCP	<i>European Climate Change Programme</i> – Evropski program o podnebnih spremembah
EISA	<i>European Initiative for Sustainable Development in Agriculture</i> – Evropska pobuda za trajnostni razvoj v kmetijstvu
EU	Evropska unija
FAO	<i>Food and Agriculture Organization of United Nations</i> – Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo
GACSA	<i>Global Alliance for Climate-Smart Agriculture</i>
GLEAM	<i>Global Livestock Assessment Model</i>
ILOs	<i>Intensive or Industrial Livestock Operations</i>
IPCC	<i>International Panel on Climate Change</i> – Medvladna skupina za podnebne spremembe
JRC	<i>Joint Research Centre</i> – Skupni raziskovalni center
LCA	<i>Life cycle assesment</i> – ocena življenjskega cikla
LEAP	<i>Livestock Environmental Assessment and Performance Partnership</i>
MORG	medvladna organizacija
NAMAs	<i>Nationally Appropriate Mitigation Actions</i> – Nacionalno ustrezni blažilni ukrepi
NH3	amoniak
NVO	nevladna organizacija

N2O	dušikov oksid
SKP	Skupna kmetijska politika
TGP	toplogredni plini
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> – Program Združenih narodov za okolje
UNFCCC	<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i> – Okvirna konvencija Združenih narodov o podnebnih spremembah
USDA	<i>U.S. Department of Agriculture</i> – Oddelek za kmetijstvo ZDA
ZN	Združeni narodi

1 UVOD: ŽIVINOREJA KOT GLOBALNA GROŽNJA

1.1 Opredelitev problema in umestitev v okvir mednarodnih zadev

Podnebne spremembe grozijo našemu življenjskemu okolju in so v zadnjem desetletju pomembna rdeča nit razprav, pogajanj in politik. Mednarodna skupnost se zaveda, da so ukrepi za reševanje in blažitev globalnega segrevanja nujni in se obenem zavzema za zmanjšanje emisij toplogrednih plinov (TGP). Med povzročitelji klimatskih sprememb največ pozornosti žanjejo fosilna goriva, znana kot glavni vir emisij ogljikovega dioksida (CO₂) in drugih TGP, povezanih s človekovimi dejavnostmi. Večina ljudi, vključno z okoljevarstveniki, je prepričanih, da je glavni krivec za segrevanje ozračja prometni sektor, vendar pa živinoreja v resnici prispeva večji delež emisij TGP kot ves transportni sektor po svetu (FAO 2006, 272).

Količina izpuščenih emisij v svetovni živinoreji in njeni dobavni verigi je ocenjena na 7,1 gigatona CO₂ letno (na podlagi meritev leta 2005), kar je 14,5 odstotka vseh emisij, ki izhajajo iz človekove dejavnosti (FAO 2013c, 15).¹ Kar 44 odstotkov izpustov v panogi je v obliki metana (CH₄), ostalo pa je približno enako porazdeljeno med koncentracijami dušikovega oksida (N₂O) (29 odstotkov) in ogljikovega dioksida (27 odstotkov) (prav tam). Vse skupaj predstavlja ogromen prispevek h globalnem segrevanju in drugim novodobnim okoljskim problemom, kot so pomanjkanje in onesnaževanje vode, degradacija zemlje, spremembe rabe tal, krčenje gozdov in upad biodiverzite te (Goodland and Anhang 2009).

Problematika živinoreje, ki nosi očitne globalne okoljske posledice, še ni vstopila v osrednji mednarodni okoljski politični prostor (O'Neil 2009, 41) in vzbuja zelo malo zanimanja in pozornosti, tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Mednarodne vladne organizacije doslej niso sprejele še nobenih vidnih odločitev za reševanje tega problema. Najbolj bode v oči prav Pariška podnebna pogodba, ki je ob naslavljanju podnebnih sprememb in načrtu za omejevanje izpustov, živinorejsko panogo enostavno spregledala. Za obvladovanje krize živinoreje in emisij TGP je ključnega pomena delovanje

¹ FAO poročilo *Livestock's long shadow* iz leta 2006 je uporabilo referenčno obdobje od 2001 do 2004 in ocenilo količino emisij v živinoreji na 18 odstotkov.

obstoječih mednarodnih okoljskih režimov, ki bi morali oblikovati mednarodno ureditev za reševanje in upravljanje z omenjeno problematiko. Na prvi pogled je upravljanje mednarodnih akterjev in mehanizmov, ki so del okoljskih režimov z resno globalno problematiko živinoreje, na zelo nizki ravni, naša nadaljnja raziskava pa bo pokazala, ali je temu res tako ter v kakšni meri in zakaj.

Svetovna živinorejska panoga poleg okoljskih prinaša tudi družbena tveganja. Strokovnjaki, kot so Bailey in drugi (2014), Cassidy in drugi (2013), Holt-Giménez (2012) ter agencija UNICEF (2014), razkrivajo, da svetovni kmetijski sistem trenutno proizvaja dovolj hrane, da bi z njo lahko nahranili celotno populacijo;² da je skoraj polovica proizvedenega žita po svetu namenjena krmi za živali; in kar je najbolj moteče, da večina izstradanih ljudi živi v državah, kjer gre žito za krmo živalim, katerih mesni izdelki pristanejo na krožnikih v razvitih državah. "Lakoto povzročata revščina in neenakost, in ne pomanjkanje" (Holt-Gimnez 2012). Z večanjem povpraševanja po mesu ter posledično večanjem povpraševanja in pridelovanja žit, se namreč višajo cene hrane. Ljudje, ki živijo pod pragom revščine (1,90 \$ na dan), si te hrane enostavno ne morejo privoščiti.³

Uporaba človeku hranilnih žit za krmo živalim je neučinkovit način zagotavljanja kalorij ljudem, saj je razmerje med kalorijami v mesu in mesnih izdelkih v primerjavi z kalorijami v žitaricah v povprečju le okoli 10-odstotno (Cassidy in drugi 2013, 2). Poleg tega mesno bogata prehrana povečuje tveganje za srčne bolezni, diabetes in mnoge oblike raka (Bailey in drugi 2014, 13), hkrati pa masovna proizvodnja in izvoz mesa povečujeta tveganje bolezni živali, ki so že večkrat izbruhnile kot epidemije. Kot rečeno, živinoreja ni uničujoča le za okolje in s tem posredno za človeka, ampak ima tudi neposreden negativen vpliv na družbo in družbene probleme, kot so lakota, prehranska varnost, zdravje in epidemije. Masovna živinoreja predstavlja tveganja tudi z vidika skrbi za živali. Intenzivna farmska reja stremi k ekonomski produktivnosti in ob tem pozablja na etičnost in dobrobit živali.

² V preteklih dveh desetletjih je globalna proizvodnja hrane naraščala hitreje kot sama rast svetovnega prebivalstva in tako že proizvaja več kot enkrat in pol več hrane, kot bi bilo potrebno za nahranitev celotne populacije (Holt-Gimnez 2012).

³ Po zadnjih podatkih je v letu 2013 pod pragom revščine živelo 767 milijonov ljudi, kar je 10,7 odstotka celotne populacije (The World Bank 2016).

Kljub destruktivnemu delovanju panoge, ki se širi bolj kot kateri koli drugi kmetijski podsektor, njen razvoj in intenziviranje ne pojenjata. Vzporedno se pospešeno večja tudi uživanje proteinov živalskega izvora (meso, mleko, jajca). V bogatih regijah, kot sta Evropa in Severna Amerika, je povprečna letna potrošnja mesa na prebivalca preseгла 83 kg, kar je znatno več kot v manj bogatih ali revnih regijah, kot so Latinska Amerika (58 kg), vzhodna Azija in Pacifik (28 kg) ter Podsaharska Afrika (11 kg) (Paarlberg 2013, 138). Medtem ko v razvitih državah poraba mesa ne narašča več, pa je v tranzicijskih državah Latinske Amerike ter Azije in revnih državah Afrike še veliko prostora za rast.⁴ Svetovna živinorejska proizvodnja, z najvidnejšo rastjo v državah v razvoju, naj bi se do leta 2050 kar podvojila (Ilea 2009, 153).

Kakor koli, ne moremo mimo dejstva, da se je z doseženo visoko stopnjo razvitosti povečalo tudi zavedanje o okoljskih in družbenih tveganjih, ki jih prinaša živinorejska panoga, ter da se vse več ljudi odloča za vegetarijanski in celo veganski jedilnik. Vendar pa trenutno močnejši globalni trendi še vedno prevladujejo in spodbujajo razvoj panoge v neželeno smer.⁵ Rast svetovne populacije, razvoj držav in trgovine, industrializacija in urbanizacija, višanje osebnih dohodkov, preskok iz prehrane rastlinskega izvora k bolj mesno bogati prehrani ter posledično večanje globalnega povpraševanja po mesu, mesnih in mlečnih izdelkih, narekujejo nadaljnjo širjenje živinoreje, kar pa je zaskrbljujoča napoved za naš planet in človeštvo.⁶

1.2 Cilji, raziskovalno vprašanje in prispevek magistrskega dela

Glede na to, da svetovna živinorejska panoga zajema zelo širok spekter okoljskih in družbenih problemov, se bomo v tem magistrskem delu posvetili le eni dimenziji okoljskega tveganja, in sicer prispevanju živinorejske panoge k emisijam TGP in posledično podnebnim spremembam (v nadaljevanju dela: problematika živinoreje). Z

⁴ Med letoma 2010 in 2050 naj bi, po napovedih IFPRI, potrošnja mesa v Latinski Ameriki narasla za 33 odstotkov, v vzhodni Aziji in Pacifiški regiji za 86 odstotkov in v podsaharski Afriki kar za 118 odstotkov na prebivalca (Paarlberg 2013, 138).

⁵ Razvoj panoge je negativen v smislu intenziviranja in s tem povečevanja tveganj.

⁶ Trenutna rast svetovne populacije na leto je 1,13-odstotna, kar pomeni, da se število prebivalcev letno poveča za okrog 80 milijonov (Worldometers 2016). Količina produkcije mesa, ki je v letu 2007 znašala 275 milijonov ton, naj bi po mnenju strokovnjakov do leta 2050 narasla na več kot 465 milijonov ton. (Worldwatch Institute 2007).

vidika režimskega pristopa se bomo osredotočali na (ne)obvladovanje te problematike s strani mednarodne skupnosti in iskali vzroke za morebitno neukvarjanje. Glavni cilji magistrskega dela so:

- teoretično predstaviti mednarodne režime, mednarodne okoljske režime pri obvladovanju globalnih okoljskih problemov ter prehranske režime in njihov razvoj;
- preučiti vlogo in delovanje okoljskih režimov – akterjev, mehanizmov in njihovih praks v procesih delovanja ter drugih okoljskih dejavnikov – na področju ukvarjanja s problematiko živinoreje;
- umestiti problematiko živinoreje v dane prehransko strukturne pogoje (ki so posledica prehranskih režimov) ter preučiti vlogo svetovnega kmetijsko-živilskega sistema ob (ne)obvladovanju problematike.

Magistrsko delo prispeva k osveščanju o okoljskih in družbenih tveganjih, ki jih prinaša svetovna živinorejska panoga in k razumevanju situacije v svetu, ki zahteva nujno obravnavanje. Delo raziskuje do sedaj premalokrat obravnavano temo (ne)naslavljanja in (ne)reševanja živinorejske krize in ob tem, z zornega kota mednarodnih režimov, pojasnjuje delovanje mednarodnih akterjev in mehanizmov, njihovih motivov, norm, pravil, interesov, ciljev in strategij v kmetijski in okoljski politiki ter same strukturne pogoje svetovnega kmetijsko-živilskega sistema za upravljanje z problematiko živinoreje.

Osrednje raziskovalno vprašanje magistrske naloge je: *Kakšen je vpliv mednarodne okoljske režimske ureditve in kmetijsko-živilskega sistema na (ne)obvladovanje globalne problematike živinoreje?*

1.3 Metodologija in struktura

Poleg uvoda in zaključne razprave magistrsko delo sestavljata še dva osrednja poglavja in raziskovalni načrt. Drugo poglavje vsebuje teoretsko-konceptualni okvir, ki je temelj za nadaljnjo raziskavo in hkrati potreben za razumevanje načina obravnavanja problematike živinoreje s strani mednarodnih okoljskih akterjev v okviru trenutnega svetovnega kmetijsko-živilskega sistema. Z analizo primarnih in sekundarnih virov bomo preučevali teorije mednarodnih režimov in se podrobneje posvetili analizi mednarodnih okoljskih

režimov in prehranskih režimov ter njihovim vlogam pri upravljanju z globalnimi okoljskimi in družbenimi tveganji. V našem primeru je preučevanje mednarodnih okoljskih režimov pomembno za razumevanje delovanja akterjev in institucij,⁷ ki so zadolženi in postavljeni za to, da delujejo v smeri reševanja globalnega problema podnebnih sprememb. Analiza prehranskih režimov pa je na drugi strani ključna ob preučevanju globalnega agro-živilskega sistema, znotraj katerega bomo umestili problematiko živinoreje in ki ga je potrebno razumeti z vidika razvoja in dogajanja skozi evolucijo prehranskih režimov.

Tretje poglavje opisuje metodološki načrt za empirično raziskavo, medtem ko glavni del magistrskega dela predstavlja sama raziskava skozi celotno četrto poglavje. Naš empirični del, na temo mednarodne ureditve na področju živinoreje, je sestavljen iz dveh delov in se zelo navezuje na teoretsko-konceptualni okvir. V prvem delu gre za raziskavo problematike živinoreje v okviru procesov delovanja mednarodnih okoljskih režimov. Na eni strani bomo s študijo različnih okoljskih akterjev predstavili njihovo delovanje na področju problematike, medtem ko bomo na drugi strani preučevali vlogo okoljskih dejavnikov ob (ne)obvladovanju problematike. Drugi del raziskave predstavlja problematiko živinoreje v danih prehransko strukturnih pogojih oziroma v okviru svetovnega agro-živilskega sistema. Z metodo analize primarnih in sekundarnih virov bomo preučevali dejavnike kmetijsko-živilskega sistema, ki so relevantni za našo problematiko, zraven pa umestili še elemente prehranskih režimov, ki so skozi razvoj sistema pripomogli k trenutni situaciji.

Peto, zadnje poglavje bo posvečeno razpravi in zaključnim ugotovitvam. Vrnili se bomo nazaj k ciljem naloge, se dotaknili teoretičnega okvirja, predstavili in povezali zaključke obeh empiričnih delov ter s tem poskusili jasno odgovoriti na zastavljeno raziskovalno vprašanje. Nazadnje bomo razmislili še o relevantnosti naših ugotovitev in možnosti za nadaljnjo raziskavo.

⁷ Vključno z njihovimi normami, pravili in postopki.

2 TEORETSKO KONCEPTUALNI OKVIR

2.1 Vloga mednarodnih režimov pri upravljanju z globalnimi okoljskimi in družbenimi tveganji

Mednarodni režimi so oblika mednarodnega upravljanja z globalnimi vprašanji in problemi, znotraj katerih je omogočeno medsebojno sodelovanje akterjev, ki se zavzemajo za reševanje teh problematik na določenem področju mednarodnih odnosov. Koncept mednarodnih režimov, ki se je razvil v začetku 80. let 20. stoletja je sicer za razliko od mednarodnih institucij in organizacij bolj "odprt" in manj določen, a vendarle vse pogosteje uporabljen za preučevanje mednarodnega obvladanja določene globalne problematike. Preden se posvetimo obravnavi mednarodnih režimov na specifičnih področjih (okoljski in prehranski režimi), bomo koncept najprej definirali, razdelali njegove elemente in analizirali tri skupine režimskih teorij.

2.1.1 Mednarodni režimi

Definicija in elementi mednarodnih režimov

Mednarodni režimi so "nizi implicitnih ali eksplicitnih načel, norm, pravil in postopkov odločanja, o katerih se na določenem področju mednarodnih odnosov približajo pričakovanja akterjev" (Krasner 1982, 186). Krasner posamezne elemente opisuje sledeče (prav tam):

- načela (*principles*): "prepričanja o dejstvih, vzrokih in moralnih pravilnostih";
- norme (*norms*): "standardi vedenja, ki jih določajo pravice in dolžnosti";
- pravila (*rules*): "določeni predpisi in prepovedi/omejitve nekega delovanja";
- postopki odločanja (*decision-making procedures*): "prevladujoči načini oblikovanja in implementacije kolektivne izbire"

Elementi režimov se ustvarjajo, strukturirajo in izvršujejo preko uradnih sporazumov, mednarodnih organizacij, mednarodnega zasebnega prava, mehkega prava in/ali sprejetih norm mednarodnega vedenja med akterji, ki so vključeni v posamezna področja mednarodnih odnosov (Downie 2005, 64). Krasnerjevimi štirimi elementi režimov – načela, norme, pravila in procedure odločanja – Downie dodaja še petega, in sicer

institucije kot organizacije, ki širijo režime, upravljajo z njimi ter izvršujejo politiko režimov.

Tako imenovana Krasnerjeva definicija – po mnenju nekaterih režimskih teoretikov nedoločljiva v smislu posameznih komponent, a še vedno najbolj sprejeta – velja za temelj preučevanja mednarodnih režimov in je hkrati vezni člen, ki omogoča različne teoretične pristope in razlage ter primerjave med znanstvenimi ugotovitvami (Roter 1999, 33–34). Podobno mednarodne režime definirata Keohane in Nye,⁸ in sicer kot “nize vladajočih sporazumov” (*governing arrangements*), ki vključujejo “mrežo pravil, norm in postopkov, ki urejajo vedenje in nadzorujejo njegove učinke”. Z nekoliko drugačno terminologijo je koncept opisal Bull,⁹ ki poudarja pomembnost pravil in institucij v mednarodni skupnosti, kjer se pravila nanašajo na “splošno obvezujoča načela, ki zahtevajo ali dovoljujejo določenim skupinam, da se vedejo na predpisan način”.¹⁰

Potrebno je razumeti, da režimi predstavljajo več kot le trenutne sporazume, ki se lahko preoblikujejo ob vsaki spremembi moči ali interesov. Sporazumi so pogosto enkratni dogovori, predvsem pa *ad hoc* narave, medtem ko režimi služijo kot podpora sporazumom (Krasner 1982, 186–187). Treba je poudariti, da mednarodni režimi niso ustanovljeni in izoblikovani v ustanovnih dokumentih, niti v institucionalnih strukturah, kot to velja za organizacije, ki imajo za razliko od režimov tudi kapacitete in izvršilno moč. Torej, zaradi specifičnosti vladanja, načina nastajanja in pristojnosti mednarodnih režimov ne moremo enačiti z mednarodnimi organizacijami.

Države s svojo prevlado v mednarodnem sistemu še vedno veljajo za primarne in najbolj pomembne akterje kreiranja mednarodnih režimov, vsekakor pa je ob vzpostavljanju režimov ključnega pomena tudi vključevanje drugih akterjev. Pravno obvezujoče pogodbe pogosto oblikujejo jedro režima, ki nastajajo tudi na podlagi zasebnega mednarodnega prava, mehkega prava ali drugih dogovorov in sporazumov, ki so sprejeti

⁸ Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye. 1982. *Power and Interdependence*. Boston: Little Brown. str. 19. V Krasner (1982: 186).

⁹ Bull, Hedley. 1977. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press. str. 54. V Krasner (1982: 186).

¹⁰ Bullova definicija je ožja in postavlja strukturo vladanja pred režime – po njegovem, sam režim ne oblikuje strukture.

s strani delujočih akterjev na posameznih področjih mednarodnih odnosov (Downie 2005, 65). Od akterjev pa ni odvisno le oblikovanje, temveč tudi trajnost in učinkovitost režima.¹¹ Določen mednarodni režim je učinkovit, če “je ravnanje akterjev dejansko rezultat obstoja norm in pravil režima”, in je trajen, če to ravnanje akterjev traja v smislu upoštevanja pravil režima.¹² V razpravah se je oblikoval še en kriterij ocenjevanja režimov, in sicer trdoživost (*resilience*), ki ga Hasenclever, Mayer in Rittberger opisujejo kot merilo odpornosti režima ter ohranjanje moči mednarodnih institucij ob soočanju z izzivi, ki jih prinašajo zunanje spremembe (1996, 178).

Teorije mednarodnih režimov

Mednarodni režimi se ne pojavijo kar sami po sebi, temveč se oblikujejo kot odgovor na spremembe ali probleme v mednarodni skupnosti. Krasner jih opisuje kot intervenirajoče spremenljivke med osnovnimi vzročnimi dejavniki (v večini primerov moč in interesi) na eni strani ter rezultatom in vedenjem na drugi strani (1982, 189). “Mednarodni režimi so tako pogojeni z razmerjem moči ali pa so odvisni od interesa posameznih akterjev, hkrati pa – potem ko so ustanovljeni – vplivajo na samo ravnanje teh akterjev in s tem na upravljanje posameznih področij mednarodnih odnosov” (Roter 1999, 41). V skladu z zgoraj omenjenimi spremenljivkami (interes, moč in znanje/vedenje) so se izoblikovali trije sklopi teorij mednarodnih režimov: neoliberalizem oziroma neoliberalni institucionalizem, realizem in kognitivizem.

Neoliberalizem ali režimska teorija, ki sloni na predpostavki interesov (*interest-based*), poudarja, da mednarodni režimi igrajo pomembno vlogo pri realizaciji skupnih interesov držav (Hasenclever in drugi 1996, 183). Neoliberalisti prikazujejo države kot “racionalne egoiste, ki jih zanima izključno le njihov lastni (absolutni) dobiček” (Hasenclever in drugi 2000, 7). Zaradi interesa in koristi, ti akterji oblikujejo mednarodne režime, v katerih nato sodelujejo in operirajo v skladu s pravili posameznega režima, ki jim prinaša dobičke (Roter 1999, 50–51). V očeh neoliberalistov se države ne morejo zanašati na

¹¹ Trajnost in učinkovitost sta dodatni komponenti, ki jih je skupina raziskovalcev na nemški univerzi dodala h Krasnerjevim osnovnim elementom mednarodnih režimov. Vprašanje učinkovitosti režimov je kasneje sprožilo velik odziv v teoretičnih razpravah (Roter 1999, 43).

¹² Rittberger, Volker. 1990. *International regimes in East-West politics*. London/New York: Pinter Publishers. str. 3. V Roter (1999: 43).

obljube njihovih sodelujočih partnerjev. Režimi zmanjšujejo to negotovost z večanjem vzajemne transparentnosti ravnanj in z njimi povezanih problemov ter tako omogočajo državam lažje odločanje o skupnih naložbah (Hasenclever in drugi 2000, 7). Režimi so torej v interesu držav in “obstajajo le takrat, ko imajo akterji komplementarne in dovolj močne interese za ustanovitev režima”.¹³

Drugo skupino teorij mednarodnih režimov predstavlja realizem. Tako imenovana *power-based* teorija pojasnjuje mednarodne institucije in mednarodno sodelovanje s spremenljivko moči (Roter 1999, 51–52). Skupno neoliberalizmu in realizmu je to, da predstavljata države kot najpomembnejše akterje v globalni areni ter da se te v anarhičnem okolju ravnaajo na podlagi lastnih interesov, vendar pa koncept relativne moči in zmogljivosti pri realističnih igrah veliko bolj pomembno vlogo (Hasenclever in drugi 1996, 196). Porazdelitev moči med akterji se odraža tako v verjetnosti za nastanek in obstoj učinkovitega režima na določenem področju kot tudi v kasnejšem izoblikovanju narave režima, še posebej, če gre za razporeditev dobička in koristi, ki ga prinaša sodelovanje. Po mnenju realistov je verjetnost za dobro stoječ in stabilen režim večja, kadar so pričakovani dobički – vsaj za najmočnejše članice – uravnoteženi, v smislu, da se relativne izgube ne povečujejo (Hasenclever in drugi 2000, 9–10).

Tretji sklop teorij, ki se ukvarja z mednarodnimi režimi, je kognitivizem, katerega osrednja pojasnjevalna spremenljivka je znanje (*knowledge-based*). Ta sicer pojasnjuje mednarodno ravnanje, ampak razumevanje te spremenljivke temelji na dveh različnih razlagah (Roter 1999, 52–53). Hasenclever, Mayer in Rittberger tako delijo teorijo na močni in šibki ali minimalistični kognitivizem. Slednji, za razliko od močnega, ne podaja kritike racionalističnim teorijam (neoliberalizem in realizem), temveč jih celo dopolnjuje. Šibki kognitivizem se osredotoča na izvor interesov držav in poudarja pomembnost vloge normativnih in vzročnih prepričanj odločevalcev pri oblikovanju režima in morebitnih spremembah režima (Hasenclever in drugi 2000, 10; 1996, 206).

Nič manj kot šibki, so močni kognitivisti osredotočeni na znanje akterja, vendar pa njihova razlaga temelji na sociološkem pristopu, kar je v nasprotju z racionalisti. Močni

¹³ Keohane Robert O. 1983. The demand for international regimes. V *International regimes*, ur. Krasner Stephen D., 141–171. Ithaca: Cornell University Press. V Roter (1999: 51).

kognitivizem zavrača koncept države kot racionalnega akterja in poudarja, da države zaznamujejo in oblikujejo mednarodne institucije prav tako, kot one oblikujejo njih (Hasenclever in drugi 2000, 11). Zatorej ta vidi mednarodne režime zakoreninjene v širšo normativno strukturo mednarodne skupnosti, kar pomeni, da je državam onemogočeno neupoštevanje institucionalnih obvez.¹⁴ Po mnenju močnih kognitivistov prinašajo osredotočanje na legitimnost normativnih odločb, vloga komunikacije pri oblikovanju medsebojnega strinjanja in proces oblikovanja identitete edini pravi vpogled v delovanje režimov (Hasenclever in drugi 1996, 210).

Treba je poudariti, da močni kognitivizem izhaja iz tako rekoč bolj poznane kritične teorije (*critical theory*) – alternative pozitivizmu. Ta omogoča raziskovanje tega, “kako so družbena praksa in institucije konstituirani skozi intersubjektivne pomene.”¹⁵ Kritična teorija nudi drugačno ontološko razumevanje režimov in držav. Glede na to, da države niso razumljene kot racionalni akterji, ampak kot igralci vlog, potem ontološko ne morejo biti pred režimi (Roter 1999, 53). V tem primeru režimi ne ponujajo več pogojev za kalkulacije in ustvarjanje koristi držav ob mednarodnem sodelovanju, temveč so “sklop skupnih razumevanj o sprejemljivem in dopustnem ravnanju v specifičnih položajih” (prav tam).

Tabela 2.1: Sklopi teorij mednarodnih režimov

	(NEO)REALIZEM	(NEO)LIBERALIZEM	KOGNITIVIZEM močni & šibki
Osrednja pojasnjevalna spremenljivka	moč (<i>power</i>)	interesi (<i>interests</i>)	znanje/vedenje (<i>knowledge</i>)
Teorije mednarodnih režimov	teorije, ki temeljijo na moči (<i>power-based</i>)	teorije, ki temeljijo na interesih (<i>interests-based</i>)	teorije, ki temeljijo na znanju (<i>knowledge-based</i>)

¹⁴ Posledično režimi prinašajo veliko več stabilnosti in “sebični interesi” – osnovna komponenta neoliberalistične in realistične režimske teorije – tako postanejo nezanesljiva osnova za razumevanje obstoja in ohranitev režima. (Hasenclever in drugi 1996, 210).

¹⁵ Samhat N. H. 1997. International regimes as political community. *Millennium: Journal of International Studies* 26 (2): 349–378. V Roter (1999: 47).

Metateoretična usmeritev	racionalistična	racionalistična	sociološka (predvsem močni kognitivizem)
Motiv za sodelovanje med akterji	absolutni dobički	relativni dobički	akterji so le igralci različnih vlog (predvsem močni kognitivizem)
Pogoji za nastanek in obstoj režima	porazdelitev moči med akterji & razporeditev dobička in koristi	komplementarni in močni interesi & vzajemna korist	vzajemno razumevanje in podpiranje & skupni dogovor

Vir: Prirejeno po Hasenclever, Mayer in Rittberger (1996, 183–210); (2000, 7–11) in Roter (1999, 50–53).

Vsaka od zgornjih režimskih teorij utemeljuje svojo razlago z znatno empirično podporo, vsaka po svoje tudi nudi razumljivo in verjetno vizijo mednarodnih režimov, zato ne moremo govoriti o tem, katera je bolj primerna in realna. Spremenljivke, poudarjene s strani treh skupin teoretikov – interes, moč in znanje – torej dopolnjujejo ena drugo in prispevajo k nastanku in oblikovanju mednarodnih režimov (Hasenclever in drugi 2000, 6).

2.1.2 Mednarodni okoljski režimi

Razvoj in definicija

Globalni okoljski problemi so problemi svetovnih razsežnosti, ki zadevajo globalno javno dobro, nosijo dolgoročne posledice in so zaznamovani z visoko negotovostjo, kompleksnostjo in različnimi interesi. Čezmejnost okoljskih problemov in zavedanje, da so okoljske spremembe v precejšni meri posledica industrializacije, je po Stockholmskem vrhu (1972) spodbudilo začetek razvoja okoljevarstvenih režimov (Šabič in Penca 2009, 87).¹⁶ Ne glede na to, da v tem času še ni bilo klasičnih okoljskih organizacij, se je začela razvijati pomembna norma, in sicer “norma varstva okolja, tj. zavedanje o tem, kako

¹⁶ Konferenca Združenih narodov (ZN) o človekovem okolju, v Stockholmu leta 1972, predstavlja začetek organiziranega mednarodnega prizadevanja za vzpostavitev agende za varovanje okolja ob hkratnem spodbujanju ekonomskega razvoja (Vig 2005, 1). Na konferenci je bil ustanovljen Program ZN za okolje (UNEP).

smemo in kako ne smemo ravnati pri ohranjanju okolja, v katerem živimo” (prav tam). Po konferenci v Stockholmu se je začel vzpostavljati sistem globalnega okoljskega vladanja,¹⁷ v okviru katerega so se razvili tudi mednarodni okoljski režimi.

Mednarodni okoljski režimi so “nizi sistemov pravic in obveznosti ter z njimi povezanih procedur odločanja v mednarodni okoljski politiki” (De Vos in drugi 2013, 101). So različni tipi institucij, ki se ukvarjajo s specifičnim okoljskim problemom na mednarodni ravni in veljajo za ključne faktorje ob reševanju teh, vendar pa njihov razvoj in implementacija zahteva visoko finančno in administrativno podporo (prav tam, 102).

Okoljske režime sestavljajo mednarodne pogodbe in sporazumi, medvladne organizacije (MORG), obvezujoče in neobvezujoče norme in načela, relevantne državne in lokalne vladne institucije ter nevladne in privatne institucije, ki določajo in izvršujejo politiko na področjih različne problematike, kot so podnebne spremembe, tanjšanje stratosferske plasti ozona, biodiverziteta, Antarktika, dezertifikacija, nevarni odpadki, nevarne kemikalije, onesnaževanje oceanov in še mnogi drugi (Vig 2005, 4 in Downie 2005, 67).

Akterji in mehanizmi

Pomembno vlogo pri kreiranju, razvoju in delovanju mednarodnih okoljskih režimov igrajo mednarodne institucije, katerih glavni akterji so države. Institucije vključujejo ne le globalne, temveč tudi regionalne MORG, kot sta Evropska unija (EU) in Afriška unija (Soroos 2005, 22). Najbolj vidne MORG, ki se zavzemajo za reševanje okoljskih problemov, so Generalna skupščina Organizacije Združenih narodov (ZN), Program ZN za okolje (*United Nations Environment Programme - UNEP*), Komisija ZN za trajnostni razvoj, Svetovni sklad za okolje in nazadnje še Svetovna banka, ki je sicer vidno pripomogla k razvoju posojil za namen varstva okolja, a po drugi strani še vedno podpira okolju škodljive projekte (Vig 2005, 9 in Soroos 2005, 27). Znotraj teh in drugih

¹⁷ Sistem mednarodnega okoljskega vladanja sestavljajo medvladne organizacije, okvir mednarodnega okoljskega prava, ki temelji na multilateralnih pogodbah in sporazumih ter finančne institucije in mehanizmi izvrševanja pogodbenih obvez (Vig 2005, 2).

organizacij se oblikujejo mednarodne pogodbe,¹⁸ ki predstavljajo okvir za vzpostavljanje in delovanje režimov (Šabič in Penca 2009, 98).

MORG služijo bolj kot forum, znotraj katerega potekajo pogajanja in sodelovanje med državami. Glede na to, da je v MORG škarje in platno v rokah držav, je prisotnost predvsem močnih držav z napredno tehnologijo ključnega pomena za oblikovanje in rast režima (Joyner 2005, 92). Mednarodno sodelovanje ob reševanju čezmejnih okoljskih problemov in snovanje okoljskih mednarodnih sporazumov – ki so temelj režimov – med državami močno ovirajo neskladje političnih in ekonomskih interesov, razlike v tehnoloških in gospodarskih zmožnostih, omejitve sodnih oblasti ter včasih tudi kulturne razlike (Soroos 2005, 21 in Shrivastava in Goel 2010, 116). Neodvisne države namreč uveljavljajo suvereno pravico in popolno avtoriteto pri odločanju o uporabi naravnih virov znotraj njihovih meja (Soroos 2005, 21). Stališče države je odvisno od tega, koliko je ekološko ranljiva, kakšni so predvideni stroški za reševanje problema, s katerim se ukvarja določen režim in kaj to pomeni za njeno ekonomsko konkurenčnost in odnos z zaveznicami (Grunding in Ward 2015, 224).

Država ali skupina držav, ki izvaja voditeljstvo (*leadership*), ima vselej močan vpliv in tako narekuje izid pogajanj o okoljskih zadevah. Tako imenovane veto koalicije držav pogosto ovirajo ali omilijo pogoje, ki jih določa pogodba (O'Neil 2009, 83). Grunding in Ward ugotavljata, da prevlada koalicije v smislu strukturne moči vodi k bolj učinkovitemu okoljskemu režimu, dokler so Združene države Amerike (ZDA) del te koalicije. Ta ima namreč izjemno visoke zmožnosti na tehnološkem in znanstvenem področju ter dobro razvito mrežo v okoljski diplomaciji (2015, 222 in 228).

Na oblikovanje mednarodnih okoljskih režimov znatno vplivajo tudi razlike v okoljskih prioritetah med razvitimi državami in državami v razvoju. Slednje namreč trdijo, da, ob njihovem razvoju in industrializaciji, niso dolžne sprejemati pravno obvezujočih ciljev za zmanjševanje emisij TPG in drugih okoljskih regulativ, saj so konec koncev razvite države odgovorne za glavne okoljske probleme (Shrivastava in Goel 2010, 119). Medtem

¹⁸ Mednarodne pogodbe so produkt kompleksnih in dolgotrajnih pogajanj med različnimi državami z navzkrižnimi interesi glede varstva okolja. Te se običajno izkažejo kot slabi in šibki dokumenti, ki odražajo najmanjši skupni imenovalec interesov držav. (Soroos 2005, 39)

ko nekateri poudarjajo, da so razlike v interesih in prioritetah med industrijsko razvitim svetom in svetom v razvoju ena od glavnih ovir za doseganje sporazumov, pa drugi ugotavljajo, da je “dialog sever-jug” pozitivno preoblikoval globalno okoljsko vladanje (O’Neal 2009, 87).¹⁹

Ob preučevanju okoljskih režimov ne moremo mimo vse bolj pomembne vloge nedržavnih akterjev,²⁰ ki dopolnjujejo mednarodne institucije in kot “mednarodna civilna družba” povezujejo ljudi in skupine s skupnimi interesi iz različnih držav (Soroos 2005, 22). V okviru nevladnih organizacij (NVO) državljani ustvarjajo pritisk na politične organe in se zavzemajo za politične spremembe, seveda pa je zaradi narave okoljskih problemov pomembno delovanje na mednarodni ravni. Ustanovitev mednarodnih okoljevarstvenih NVO združuje kolektivni interes nacionalnih interesnih skupin (lobijev), ki z usmerjanjem pozornosti na globalne in regionalne okoljske probleme namensko ustvarjajo pritisk, tako na vlade kot tudi na javnost (McCormick 2005, 83–84).

Delo mednarodnih okoljskih NVO tako vpliva na rast določenih vrednot, javno mnenje in družbeno vedenje številnih skupin ljudi, ki ustvarjajo mednarodno civilno družbo in za katere vedenje in ravnanje države postaja vse manj pomembno (McCormick 2005, 84 in Faure in Lefevre 2005, 174). Z ustvarjanjem pritiska na vlade – da te potrdijo in zagovarjajo ključne določbe nekega režima – omenjene organizacije nosijo zasluge za oblikovanje, spoštovanje ter izpolnjevanje okoljskih agend (Faure in Lefevre 2005, 174). Poleg tega igrajo ključno vlogo pri osveščanju, informiranju o raziskavah in novih ugotovitvah ter transparentnosti, saj zagotavljajo informacije o aktivnostih, ki jih naslavljajo mednarodne okoljevarstvene pogodbe (prav tam, 175).

Učinkovitost režima in ovire

Z vprašanji, ali mednarodni okoljski režimi pomagajo upočasnjevati in preprečevati procese degradacije planeta; ali pomagajo pri reševanju problemov, ki zahtevajo kolektivno ukrepanje; in ali dejansko izboljšujejo globalno okoljsko sliko, se ukvarjajo

¹⁹ Dialog je doprinesel k “integraciji načela distributivne pravičnosti in trajnostnega razvoja v osnovni okvir mednarodnega okoljskega vladanja ter v posamezne procese pogajanja” (O’Neal 2009, 87).

²⁰ Nedržavni akterji v okoljski politiki so (mednarodne) okoljske nevladne organizacije, multi-nacionalna podjetja, posamezniki in civilna družba.

teorije učinkovitosti okoljskih režimov, katerih avtorji ponujajo različna merila za merjenje uspešnosti in učinkovitosti. Grunding in Ward menita, da je merjenje učinkovitosti funkcija dveh komponent: (1) stopnja izboljšave, dosežena na področju problematike, in (2) stopnja, do katere je ta izboljšava dejansko realizirana s strani režima. Torej, režim je učinkovit, če je ta pripomogel k rezultatu, ki je seveda izboljššan z vidika okolja in je boljši, kot če režima ne bi bilo (Grunding in Ward 2015, 226–227).

Za Thomasa Bernauerja je uspešen okoljski režim tisti, ki (1) spreminja vedenje in ravnanje posameznih akterjev v smeri, ki je načrtovana s strani sodelujočih akterjev, (2) rešuje okoljski problem, za katerega je režim ustanovljen, da se rešuje, in (3) da se to reševanje upravlja na učinkovit in nepristranski način.²¹ V praksi se večina teoretikov osredotoča na dve glavni dimenziji učinkovitosti režima, in sicer na izpolnjevanje (*compliance*) in reševanje problema (*problem-solving*) (O'Neil 2009, 106). Izpolnjevanje je "mera, do katere se vedenje/ravnanje države – podpisnice mednarodne pogodbe – dejansko prilagaja pogojem, ki jih predpisuje pogodba" (Faure in Lefevre 2005, 164), medtem ko se pri določanju učinkovitosti reševanja problema avtorji osredotočajo na spremembe v globalnih okoljskih problemih in pokazatelje, da je za vsaj del teh sprememb zaslužen obstoj nekega režima (O'Neil 2009, 108).

Za dosego učinkovitosti okoljevarstvenega režima ni dovolj le delovanje posameznega akterja, temveč je potrebna skupina močnih držav, ki zbira in nudi sredstva za zagotavljanje strukturnega vodenja (Grunding in Ward 2015, 221). Pri izpolnjevanju ciljev ta skupina pobudnikov (*pushers*) izkorišča svojo strukturno moč, hkrati pa se sooča z dvema glavnima izzivoma. Prvič, skupina pobudnikov mora obvladovati skupino 'zaviralcev' (*laggards*), in drugič, obe skupini morata obvladovati problem kolektivnega ukrepanja z uporabo tako rekoč drage *side-payment*²² politike (prav tam, 221–223). Avtorja trdita, da je za uspešen in učinkovit okoljski režim potrebna prevlada pobudnikov

²¹ Bernauer, Thomas. 1995. The effect of international environmental institutions: How we might learn more. *International Organization* 49 (2): 338. V O'Neil, (2009: 106).

²² *Side-payment*, v prevodu stransko plačilo, je plačilo državi oziroma stranki za priključitev k uradnemu sporazumu ali pogodbi. Je oblika pogajanja in kompenzacije in se ponavadi izvaja v obliki denarnih transakcij, razvojne pomoči, politične podpore, zagotavljanja varnosti, odobravanja kupčij z orožjem, podpore ob pridobivanju posojil, itd.

oziroma koalicije, ki uživa prednost izkoriščanja višjega socialnega kapitala, kot ga imajo na voljo zaviralci in je zatorej boljše organizirana (prav tam, 222).

Oblikovanje in vzpostavljanje učinkovitega in uspešnega okoljskega režima je kompleksen in ne enostaven proces, ki je lahko zelo dolgotrajen, njegov rezultat pa je v večini primerov šibek in neučinkovit okoljski režim. Veliko držav izkorišča anarhično strukturo mednarodnega sistema za neupravičeno okoriščanje (*free-riding*) na račun drugih, ki izpolnjujejo dolžnosti okoljskega režima. Glede na veliko število vključenih držav in zelo majhno zmogljivost za uveljavitev in izvrševanje, je izpolnjevanje določb okoljskih sporazumov večkrat izjema kot pravilo (O'Neil 2009, 114). Glavni oteževalni faktorji za učinkovitost, ki jih izpostavlja Downie, so sistemske ovire, proceduralne ovire, odsotnost potrebnih in primernih pogojev ter sama narava mednarodnih okoljskih problemov (2005, 70).

Izvor sistemskih ovir je v temeljnih elementih globalnih političnih, ekoloških in pravnih sistemov, medtem ko postopkovne ovire nastopijo, ko akterji že poizkušajo naslavljati in reševati nek globalni okoljski problem (Downie 2005, 70–72). Na tem mestu najbolj izstopata ukrep najmanjšega skupnega imenovalca, ki so ga akterji pripravljene sprejeti, in časovni zamik (počasen razvoj in implementacija) (prav tam, 72). Pogoji, katerih odsotnost povzroča neučinkovit režim, so visoko zanimanje za reševanje problema s strani vlade, pogodbeni pristop k okoljskemu problemu (*contractual environment*) ter politične in administrativne zmožnosti za izvrševanje norm, načel in pravil režima (prav tam, 73). Značilnosti globalnih okoljskih problemov, ki lahko omejujejo uspešnost režima, pa so znanstvena kompleksnost in negotovost, povezani ekonomski in politični interesi, nepravilna porazdelitev stroškov, različna temeljna prepričanja in še mnogi drugi (prav tam, 74–79).

Težava mednarodnih okoljskih režimov, ki nas na tem mestu magistrske naloge najbolj zanima, je razlog, zakaj nekateri globalni problemi še vedno niso našli mesta v mednarodni okoljski politiki in navsezadnje tudi v sami skupini okoljskih režimov. Govorimo o problemih, ki nosijo očitne globalne in okoljske posledice in ki, po besedah O'Neilove, vključujejo glavne povzročitelje okoljskih sprememb: prebivalstvo in

potrošnja (2009, 41).²³ Eden od teh problemov je tudi učinek industrializiranega kmetijstva na okolje. Razloge je treba iskati v (zgoraj opisani) celi vrsti dejavnikov in ovir, ki omejujejo okoljske režime na poti do uspešnega delovanja. V spodnji tabeli smo povzeli tako omejujoče kot tudi spodbujajoče dejavnike, katerih prisotnost in odsotnost nam pomagata razumeti pojavnost ali nepojavnost ter učinkovitost ali neučinkovitost določenega mednarodnega okoljskega režima.

Tabela 2.2: Dejavniki za uspešen in učinkovit mednarodni okoljski režim

Kategorija	OMEJUJOČI DEJAVNIKI	SPODBUJAJOČI DEJAVNIKI
VEDENJE AKTERJEV	<ul style="list-style-type: none"> • nezainteresiranost akterjev za reševanje problema – prevlada drugih interesov 	<ul style="list-style-type: none"> • zanimanje akterjev za reševanje problema – kompatibilnost interesov
	<ul style="list-style-type: none"> • nesodelovanje akterjev in različna prepričanja 	<ul style="list-style-type: none"> • sodelovanje med akterji in skupna prepričanja
	<ul style="list-style-type: none"> • neizpolnjevanje (<i>non-compliance</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • izpolnjevanje (<i>compliance</i>) –
	<ul style="list-style-type: none"> • prevlada 'zaviralcev' 	<ul style="list-style-type: none"> • prevlada 'pobudnikov'
	<ul style="list-style-type: none"> • odsotnost ZDA 	<ul style="list-style-type: none"> • prisotnost ZDA
STRUKTURNI POGOJI	<ul style="list-style-type: none"> • neobvezujoča politika – nepogodbeni pristop k problemu 	<ul style="list-style-type: none"> • obvezujoča politika – pogodbeni pristop k problemu
	<ul style="list-style-type: none"> • neorganiziranost 	<ul style="list-style-type: none"> • strukturna moč in vodenje
	<ul style="list-style-type: none"> • sistemske in postopkovne ovire 	
	<ul style="list-style-type: none"> • znanstvena kompleksnost in negotovost 	
ZMOGLJIVOST in FINANCIRANJE	<ul style="list-style-type: none"> • nezadostna sredstva 	<ul style="list-style-type: none"> • zadostna sredstva
	<ul style="list-style-type: none"> • stroškovna neučinkovitost 	<ul style="list-style-type: none"> • stroškovna učinkovitost – ekonomski potencial
	<ul style="list-style-type: none"> • nizke politične, administrativne in 	<ul style="list-style-type: none"> • visoke politične administrativne in

²³ Primeri teh problemov so: zaloge in dostop do vode za gospodinjstvo, kmetijsko in industrijsko uporabo, okoljske posledice industrijskega kmetijstva, rudarstvo, črpanje nafte s strani mednarodnih korporacij, preprečevanje vnosa invazivnih tujerodnih vrst in nuklearni problemi (O'Neil 2009, 41).

raziskovalne zmožnosti	raziskovalne zmožnosti
<ul style="list-style-type: none"> • nepravilna porazdelitev stroškov 	

2.1.3 Prehranski režimi

Definicija, koncept in elementi prehranskega režima

Koncept prehranskega režima, ki ga določa analitičarka Harriet Friedmann, služi kot teorija za razumevanje globalnega prehranskega sistema, ki se je razvil kot del večje slike ekonomskih in političnih sporazumov v povojnem obdobju (Friedmann 1982, 251). Prehranski režim je “s pravili urejena struktura pridelave in uživanja hrane na svetovni ravni” (Friedmann 1993, 30–31). Definirajo ga: določen model specializacije in trgovanja v svetovnem gospodarstvu; določen sistem moči, pri čemer položaj hegemonu uživa država in njena vlada; ter določena vrsta kmetijskega sistema in pridelovanja, ki vodi k spremembam in dinamiki prehranskega sistema ter načinu potrošnje (Friedmann 1987, 258). Prehranski režim ali pravila, ki so implicitno veljala za kmetijsko-prehranske odnose, so nastala po letu 1947, ko je bil zavržen alternativni mednarodni nadzor v obliki predloga Svetovno prehranskega odbora (*World Food Board*) (Friedman 1993, 31).

Ključni elementi, ki vplivajo na dejavnike, strukturo in delovanje prehranskih režimov so: meddržavni sistem; mednarodna delitev dela in modeli trgovanja; pravila in ideološka legitimacija različnih prehranskih režimov; povezave med kmetijstvom in industrijo; prevladujoče oblike kapitala in načini njihovega kopičenja; socialne sile; napetosti in nasprotovanja določenih prehranskih režimov; in prehodi med režimi (Bernstein 2015, 2). Omenjeni elementi so se spreminjali in prilagajali na različna obdobja prehranskih režimov. Vsako obdobje in prehod med njimi je oblikovalo razvojno politiko, večalo pomen in sam domet kmetijske in živilske tehnologije ter odpiralo nove izzive za prihodnost (McMichael 2009, 142).²⁴

²⁴ Izzivi za prihodnost so na primer bili okoljska trajnost, dostop do hrane in varnost hrane, odnosi na področju energetike, nadzor tehnologije, razseljevanje prebivalstva, nutricionizem in javno zdravstvo (McMichael 2009, 142).

Namen analize prehranskih režimov je, da pojasnjuje strateško vlogo kmetijsko-prehranskih odnosov v svetovnem gospodarstvu (prav tam, 146). Poleg tega analiza opredeljuje najbolj stabilna obdobja kopičenja kapitala, povezana z neko določeno obliko geopolitične moči, ki je pogojena s povezavami med kmetijsko pridelavo in potrošnjo v nacionalnem in mednarodnem prostoru (prav tam, 139). Zatorej koncept prehranskih režimov ponuja edinstven zgodovinsko-primerjalni pogled na politične, ekonomske in ekološke odnose modernega kapitalizma. Nasprotujoči si odnosi znotraj določenega prehranskega režima so prinašali krize, transformacije in navsezadnje prehod k naslednjemu režimu (prav tam).

Razvoj prehranskih režimov je potekal skozi sledeča obdobja različnih globalnih ureditev: prvi ali predvojni prehranski režim (1870–1914), drugi oziroma povojni prehranski režim (1945–1973) in tretji “še delujoči” prehranski režim (od poznih 1980. let naprej).

Prvi prehranski režim in zapuščina kolonializma (1870 – 1914)

Prvi prehranski režim se je uveljavil v obdobju prevlade Britanskega imperija v svetovnem gospodarstvu, v času vrhunca evropskega kolonializma v Afriki in Aziji ter v času vzpona nacionalno-državnega sistema, v katerem so bivše kolonije postale neodvisne države (Bernstein 2015, 3).²⁵ Glavni značilnosti omenjenega režima sta bili prosto mednarodno trgovanje med evropskimi kolonialnimi silami in naseljenimi kolonijami, ki jim je vladal Britanski hegemon (Fairbairn 2008, 5) ter mednarodno upravljanje z “zlatim standardom”.²⁶

Prvi prehranski režim je omogočal dobavo tropskih produktov iz kolonij v Evropo in tudi uvoz osnovnih živil iz “novega sveta” (*settler states*), z namenom oskrbovanja vse večjega evropskega industrijskega razreda in podpore Britanski “svetovni delavnici” (McMichael 2009, 141). Jedro prvega prehranskega režima – ki je postavil temelje za

²⁵ Na tem mestu je mišljen prvi val dekolonizacije – Ameriška revolucija ter dekolonizacija Španske Amerike in Otomanskega imperija.

²⁶ “*The gold standard*”, v prevodu zlati standard, je monetarni sistem, v katerem ima vrednost valute v neki državi direktno povezavo z zlatom, ki ima fiksno ceno. Z zlatim standardom se torej države strinjajo pretvoriti bankovce v fiksno vsoto zlata, ki po drugi strani določa vrednost valute.

industrijski kapitalizem – je bil evropski uvoz pšenice in mesa iz novega sveta ter izvoz kapitala in ljudi, ki so bili zadolženi za proizvodnjo (Friedmann in McMichael 1989, 100).

Med letoma 1870 in 1929 se je uvoz pšenice v Evropo drastično povečal. Večanje povpraševanja je v ZDA, Kanadi, Avstraliji in Argentini spodbudilo specializacijo pridelave pšenice, katere celotna pridelava se je ob znatni rasti prebivalstva skoraj potrojila (Friedmann 1982, 257). Ureditev prvega prehranskega režima je bila precej omejena na zgoraj omenjene glavne trgovske države novega sveta, medtem ko so bivše močne izvoznice, kot so Rusija, Avstro-Ogrska, Romunija in Indija, ostale nekje na obrobju (prav tam). Evropske kolonije v Aziji in Afriki kot tudi v Latinski Ameriki so uspele ohraniti pridelavo žit za samozadostno uporabo (prav tam).

Vzpostavitev kmetijskih panog v vzhajajočih državah (ZDA, Kanada in Avstralija) je v 20. stoletju stimulirala razvoj, povezavo in dinamiko med nacionalnimi kmetijskimi in industrijskimi panogami (McMichael 2009, 141). Po besedah Friedmannove je prvi prehranski režim prinesel nov razred kmetovalcev, in sicer izključno trgovinsko kmetovanje na osnovi družinske delovne sile, ki je bilo odvisno od izvoznega trga iz diaspor evropskih priseljencev (Bernstein 2015, 5). Družinske (trgovinsko usmerjene) kmetije so v novo naseljenih državah postale primarne dobaviteljice poceni pšenice in mesa za rastočo urbanistično delovno silo v evropskih državah (Friedmann in McMichael 1989, 100).

Prvi prehranski režim sta zaznamovala dva med seboj povezana in vzajemno uveljavljena procesa: industrializacija kmetijstva in razvoj sistema neodvisnih držav. Na koncu je prav vzpon nacionalizma in državnega sistema, ki se je izkazal kot konflikt kolonialnemu sistemu, načel in botroval krizi in padcu režima (Friedmann in McMichael 1989, 96). Prvi oziroma predvojni prehranski režim je tako skupaj s prosto trgovino in zlatim standardom razpadel v času velike gospodarske krize (v 30. letih) in 2. svetovne vojne (Friedman 1982, 257).

Drugi ali povojni prehranski režim in mednarodna pomoč v hrani (1945–1973)

Čas drugega prehranskega režima je prinesel val osamosvajanj azijskih in afriških kolonij, britansko “predajo” naziva hegemonu v svetovnem kapitalističnem gospodarstvu vse

močnejšim ZDA in ameriški dolar kot sredstvo mednarodnega trgovanja in finančnih transakcij. V primerjavi s prvim, je bil svet v drugem prehranskem režimu priča bolj kompleksnim in nasprotujočim si povezavam med pridelavo in potrošnjo pod nenavadno močno državno zaščito (Friedmann in McMichael 1989, 103). Omenjeni režim se je ukvarjal z mednarodnimi prehranskimi odnosi in svetovnim živilskim gospodarstvom, pravila režima pa so nadzorovala premoženja ter moč znotraj in med državami (Friedmann 1993, 31).²⁷

V povojnem prehranskem režimu so kmetje v ZDA veljali za močno politično silo z znatnim vplivom na državno kmetijsko politiko, ki se je odražala v subvencioniranju njihove kmetijske proizvodnje in pridelave (Fairbairn 2008, 6). Ti državni kmetijski programi so – še posebej ob začetku izvajanja ekonomskega programa *New Deal* – ustvarjali prekomerno pridelavo žit (večinoma pšenice), katerih vse večjega presežka se je bilo potrebno znebiti (Friedmann 1993, 31). ZDA so strateško izkoristile ta presežek tako, da so našle novi trg za njihove ogromne zaloge v revnih, novonastalih državah in jim nudile pomoč v hrani. Medtem so na novo osamosvojene države iskale poceni hrano za oskrbovanje stanja industrializacije in so seveda z veseljem pozdravile ameriško pšenico, ki je prišla v obliki tuje subvencionirane pomoči (Friedmann in McMichael 1989, 104).

Drugi prehranski režim je tako pustil za seboj različne posledice na razvitem severu in na drugi strani na nerazvitem jugu. V smislu globalne moči je Evropa z razhodom starih evropskih imperijev oslabela v primerjavi z ZDA. Politični interes ZDA, katerega ozadje je bilo rivalstvo z Sovjetsko zvezo, se je odražal v pomoči v hrani v zameno za lojalnost (imperialnemu trgovanju) oziroma nasprotovanje komunizmu (McMichael 2009, 141), v spodbujanju osamosvojitve kolonij ter v kasnejšem vplivu v novonastalih državah (Friedmann in McMichael 1989, 104). Hkrati je ob dekolonizaciji ZDA kazala močne ekonomske interese, in sicer, da novonastale države vključi v mednarodno trgovanje (prav tam).

²⁷ Predpisi prehranskega režima so tako podpirali kot tudi odražali spreminjajoča se ravnotežja moči med državami, organiziranimi nacionalnimi lobiji, razredi (delavci in kmeti) in kapitalom (Friedmann 1993, 31).

Skozi uvozno substitucijo (*import substitution*) v naprednih državah je upadal izvozni trg tropskih produktov (Friedmann in McMichael 1989, 103) in vse več nerazvitih držav je postajalo odvisnih od uvoza hrane. Države v razvoju so po drugi strani posvojile nacionalni model kmetijske industrializacije, s tem prevzele tehnologijo Zelene revolucije (*Green Revolution*) ter uvedle zemljiško reformo, da bi obvladovale kmečke nemire in razširile trgovinske odnose tudi na deželo (McMichael 2009, 141).²⁸ Glede na to, da so ZDA ščitile svoj domači trg, so ostalim državam onemogočile prevzeti svojo kmetijsko politiko. Ameriške trgovinske omejitve, ustvarjene z namenom zaščite domačih kmetijskih programov, niso pustile druge možnosti, kot da se države osredotočajo na svoje nacionalne kmetijsko–živilske panoge (Friedmann 1993, 32).

Razlogov za konec drugega prehranskega režima je več. Čas presežkov je minil in drastično povišanje cen v zgodnjih 70. letih je povzročilo nenadno pomanjkanje ter napovedalo resno krizo (Friedmann 1982, 271). Glavni razlog za konec dobe presežkov in začetek krize je, da je v letih 1972 in 1973 Nixonova administracija pod *Detenete* politiko ali politiko popuščanja prodala 30 milijonov ton žita Sovjetski zvezi (Friedmann 1993, 40).²⁹ Sicer pa bi, po besedah Friedmannove, stroške ameriškega programa pomoči v hrani in njenih drugih izdatkov (za zunanje zadeve) zelo težko stalno vzdrževali (1982, 272).

K upadu režima sta pripomogla še dva vzroka, in sicer, prvič, ker so “kmetijsko–živilske korporacije drastično prerasle državne okvirje, na podlagi katerih je bil povojni prehranski režim in ‘projekt razvoja’ (*development project*)³⁰ ustanovljen” in drugič, ker se je kmetijstvo vse bolj uveljavljalo kot mednarodna gospodarska panoga (Fairbairn 2008, 8). Mednarodna prehranska ureditev je spremenila tako državne kot tudi

²⁸ Zelena revolucija se nanaša na raziskavo in razvoj tehnologij za izredno rast v kmetijstvu v poznih 60. letih. Revolucija je pripomogla k drastičnemu večanju količine pridelane hrane s pomočjo uporabe pesticidov, k visokem donosu različnega pridelka (v katerem koli letnem času) in drugim tehnologijam, kot je na primer namakalni sistem (IFPRI 2002).

²⁹ Kriza je največ težav prinesla tretjemu svetu zaradi njegove odvisnosti od uvoza hrane in upada prihodkov od tradicionalnega izvoza tropskih pridelkov (Friedmann 1993).

³⁰ Projekt razvoja je “proces oblikovanja države v ‘svobodnem svetu’ preko gospodarske in vojaške pomoči z obziro na Ameriški model konzumiranja, kot dokončen in fenomenalen cilj razvoja” (McMichael 2005, 271). Svobodni svet (*Free World*) je mišljen kot pojem propagande v hladni vojni za nekomunistične države. Države svobodnega sveta so torej bile ZDA, Velika Britanija, Francija, Italija, Zahodna Nemčija, Kanada, Nova Zelandija, Avstralija in druge.

mednarodne odnose, kot rezultat tega pa se je začel pojavljati nov odnos med ponudbo in povpraševanjem. To je vodilo k zviševanju cen in razpadu sporazumov, ki so nastajali skozi čas drugega prehranskega režima (Friedmann 1982, 272).

Tretji ali korporativni/korporativno–okoljski prehranski režim (1980–danes)

Spremembe v mednarodni ekonomski politiki, in v svetu nasploh, so oblikovale novi, tretji prehranski režim.³¹ Padec povojne ureditve je pomenil pričetek ločevanja pomoči od trgovanja in spremenjeno naravo same pomoči, ki se je preoblikovala v donacije, s tem ko je vse več držav postalo donatorjev za tretji svet (Friedmann 1982, 275–276). Ta nov humanitarni pristop v pomoči se je odražal v prehodu iz bilateralnega k multilateralnemu sodelovanju ter iz posojil k subvencijam (prav tam, 276).

Največji težavi novega režima sta nenadna rast lakote v državah tretjega sveta ter dvig cen hrane in povišana inflacija v razvitem kapitalističnem svetu. Pomanjkanje in visoke cene so povzročile vsesplošno stradanje in rast lakote še zlasti v revnih državah, kjer je uvoz pšenice predstavljal pogoj za preživetje (prav tam, 279 in 282). Visoke cene so sicer prinašale prihodek od izvoza in zagotavljale novo motivacijo za tekmovalnost s strani nekaterih držav v razvoju, a vendarle na račun domače inflacije cen hrane (prav tam, 279).

McMichael tretji režim poimenuje *korporativni prehranski režim*, ki po njegovem odseva sliko današnje neoliberalne svetovne ureditve. Naraščanje korporativne moči je spodbujalo in krepilo vse večji odpor do tako rekoč zaščitniške nacionalne ekonomske politike, ki je zaznamovala povojni režim in na splošno celotni projekt razvoja (Fairbairn 2008, 9). Ta novi trend McMichael opisuje kot “projekt globalizacije” (*globalisation project*) – “politično ustanovljen proces liberalizacije gospodarstva, ki daje prednost korporativnim entitetam in njihovim pravicam v prehranskem sistemu, z obzirom na razvoj pridelka in upravljanje z varnostjo preskrbe s hrano (*food security*)” (McMichael 2009, 150–151). Projekt globalizacije podpira korporativni prehranski režim, ki se zavzema za odpravo socialnih in političnih ovir, ki preprečujejo prosti pretok kapitala v kmetijstvu in prehranski industriji (Fairbairn 2008, 9).

³¹ Govorimo o spremembah kot so globalizacija, rast tehnologije, modernizacija kmetijstva, upad Ameriške hegemonije, trg je postal tisti, ki je spodbujal gospodarsko rast in ne država, zavedanje o ekoloških nevarnostih, rast populacije, itd.

Korporativni prehranski režim je “vektor projekta globalnega razvoja” in “kot tak, ne izraža le družbenih in ekoloških nasprotij kapitalizma, temveč tudi svetovno zgodovinsko konjunkturo, pri kateri uvedbe cenovnih in kreditnih odnosov veljajo za ključne mehanizme kopičenja skozi razlastitve” (McMichael 2005, 265). Po mnenju McMichaela je za korporativni prehranski režim značilna globalna deregulacija finančnih odnosov, pri čemer se monetarne vrednosti določajo z kreditnimi odnosi (*credit relations*). To se izvaja skozi privatizacijo panog, katerih internalizacijo so povzročile: zadolžene države; proces “korporatizacije” kmetijstva in živilskega izvoza; ter rast priložnostnega dela na svetovni ravni (prav tam, 266–267).³²

V omenjenem režimu se države podrejajo globalnemu kapitalu in sledijo pravilom, ki jih določa ideologija trga, oziroma pravilom, ki jih uveljavlja korporativna moč svetovno prehranskega sistema. Poleg tega režim prinaša napetosti in nasprotja med smernicami svetovnega kmetijstva in kulturnega preživetja, ki je izražen v politikah prehranske suverenosti (McMichael 2005, 274). Najbolj znan upor tretjemu prehranskemu režimu je mednarodno kmečko gibanje *La Via Campesina* z začetki iz leta 1993. V nasprotovanju določenim nepravilnim dimenzijam agro-živilskega sistema in okoljsko uničujoči industrializaciji kmetijstva ter ob nudenju alternative, skupina predstavi koncept prehranske suverenosti (Bernstein 2015, 16).³³

Malo drugače najnovejši režim poimenuje Friedmannova, in sicer kot *korporativno-okoljski prehranski režim*, saj že izraža ekološko naravnost, a po drugi strani ustvarja okolje za kopičenje v obliki “zelenega kapitalizma”³⁴ Na podlagi selektivnih sredstev oziroma prilastitev (*selective appropriation*) – zahtevajo okoljska gibanja in s tem povezane pritiske s strani aktivistov, ki se zavzemajo za pravično trgovino, zdravje potrošnika in dobrobit živali – se v agro-živilski panogi pojavlja nov niz kopičenja, ki

³² “Korporatizacija” (*corporatization*) je proces transformacije in reorganizacije strukture katere koli entitete (ki je v lasti države) v korporacijo.

³³ V 90. letih, ko je GATT (kasneje WTO) promoviral model neoliberalnega kmetijstva, so se začela razvijati številna nasprotujoča gibanja in eden od njih je bil tudi *La Via Campesina* (de Eca de Almeida 2015, 33).

³⁴ Zeleni ali bio kapitalizem je prepričanje, da globalna okoljska kriza ustvarja nov dobičkonosen trg. Zagovorniki tega mišljenja trdijo, da če bi znali pravilno ceniti naravo, je nebi le zaščitili, temveč bi jo skupaj s stanjem v gospodarstvu in družbeno blaginjo celo izboljšali (Corporate Watch 2016).

predstavlja izid neodločenega položaja med konvencionalnim in alternativnim prehranskim sistemom (Friedmann 2005, 228–231).

Medtem ko se Friedmannova strinja z McMichaelom, da novi režim prinaša s seboj vse večji razkorak med bogatimi in revnimi potrošniki v svetu, pa na drugi strani poudarja večjo vlogo zasebno predpisanim standardom kakovosti, ki jih korporacije izkoriščajo za pomiritev potrošnika, ne da pri tem ovirajo kopičenje (Fairbairn 2008, 9–10). Pojav korporativno-okoljskega prehranskega režima torej predstavlja zблиževanje okoljske politike in korporativne preusmeritve. Sestavljajo ga različni modeli organiziranja verig preskrbe s hrano (vodeni s strani privatnega kapitala), ki ciljajo na razrede bogatih privilegiranih kot tudi revnih potrošnikov (Friedmann 2005, 251–252). Medtem ko ZDA in Evropa ostajata glavna trga, rast privilegiranih potrošnikov v velikih državah juga in predvsem Kitajske ter doseg kmetijskih verig preskrbovanja v področje globalnega juga porajata vprašanja o novih povezavah med meddržavnimi odnosi ter kmetijskimi zemljišči in delovno silo (prav tam, 252).

Tabela 2.3: **Zgodovinski povzetek prehranskih režimov**

Prehranski režim	Dejavniki (relevantni za nadaljnjo raziskavo)
Prvi prehranski režim (1870 – 1914)	<ul style="list-style-type: none"> • Industrializacija in specializacija kmetijstva • Družinsko, trgovinsko usmerjeno kmetovanje • Večanje obdelovalnih površin
Drugi prehranski režim (1945 – 1973)	<ul style="list-style-type: none"> • Rast kapitala agrarne industrije • "Projekt razvoja" (<i>development project</i>) • Subvencioniranje in prekomerna pridelava (presežki) • Industrializacija, specializacija in mehanizacija kmetijstva ter uporaba kemikalij (<i>Zelena revolucija</i>) • Vse večja povezava med pridelavo in potrošnjo
Tretji prehranski režim (1980.leta – danes)	<ul style="list-style-type: none"> • Rast in večanje moči agro-živilskih korporacij • Trg narekuje pravila • "Projekt globalizacije" (<i>globalisation project</i>) • Prosto trgovanje; liberalizacija gospodarstva • Korporacijski agro-industrijski kapital • Industrializacija in modernizacija kmetijstva • Ugajanje zahtevam elitnih potrošnikov

	<ul style="list-style-type: none"> • Zavedanje o ekološki krizi; okoljska in druga družbena gibanja
--	--

Vir: Prirejeno po Bernstein (2015, 5, 10, 18); Fairbairn (2008, 15) in de Eca de Almeida (2015, 101).

3 METODOLOGIJA: RAZISKOVALNI NAČRT

V nadaljevanju magistrskega dela se bomo posvetili empirični raziskavi mednarodne ureditve na področju živinoreje in izbranega globalnega okoljskega problema emisij TGP. Cilj raziskave je, da z njo odgovorimo na raziskovalno vprašanje, ki smo si ga zastavili v uvodu: *Kakšen je vpliv mednarodne okoljske režimske ureditve in kmetijsko-živilskega sistema na (ne)obvladovanje globalne problematike živinoreje?*

Sam empirični del je razdeljen glede na dve glavni usmeritvi – mednarodni okoljski režimi in prehranski režimi – katerih podlago smo že spoznali v teoriji. Prvo podpoglavje (4.1) obravnava problematiko živinoreje v okviru procesov delovanja okoljskih režimov, medtem ko se drugo (4.2) problematiki posveča z vidika danih prehransko strukturnih pogojev, ustvarjenih skozi obdobja prehranskih režimov.

V prvem podpoglavju bo raziskava potekala z dveh različnih zornih kotov. V prvem delu (4.1.1) bomo s pomočjo študije različnih okoljskih akterjev preučevali njihovo vlogo in delovanje ob obvladovanju problematike živinoreje. Zanimalo nas bo predvsem, o kakšnem režimu na področju živinoreje in omejevanja izpustov govorimo, kar pa je odvisno od aktivnosti okoljskih akterjev; njihovih zastavljenih ciljev in strategij; sprejetih dokumentov in politik; ter norm, pravil in praks v procesih delovanja mednarodne okoljske politike. Akterje za študijo smo izbrali na podlagi področij, s katerimi upravljajo. Naš kriterij je, da se ukvarjajo bodisi z problemi globalnega segrevanja in podnebnih sprememb, ob čimer se zavzemajo za zmanjševanje emisij TGP, bodisi s trajnostnim, okolju prijaznim kmetijstvom, varno preskrbo s hrano in varnostjo hrane. Akterji morajo izhajati iz okoljskega, kmetijskega in/ali prehranskega področja ali pa vsaj upravljajo z eno izmed tovrstnih politik.

Prva skupina akterjev, ki jih bomo obravnavali, so agencije, programi, organizacije in/ali institucije ZN, od katerih tudi največ pričakujemo, saj so prve ugotovitve o negativnih vplivih živinoreje na okolje in družbo prišle prav z njihove strani. Pod drobnogled bomo vzeli Evropsko unijo, prvič, zaradi njenega močnega vpliva okoljske in kmetijske politike na države članice in drugič, zaradi močnih lobijev v sami živinorejski panogi, ki kmetom predstavlja velik del bruto dohodka. EU je, poleg Kitajske, ZDA in Brazilije, ena izmed največjih nosilcev obratov industrijske živinoreje in proizvodnje kot tudi potrošnje mesa in mesnih izdelkov na svetu, zato je skupaj z omenjenimi državami nosi veliko odgovornost ob naslavljanju naše izbrane problematike.³⁵

ZDA smo kot pomembnega akterja vzeli iz skupine držav največjih proizvajalk živalskih proizvodov ter največjih onesnaževalk po količini izpuščenih emisij, ker je prvič, teoretično gledano, njena prisotnost pogoj k učinkovitemu in uspešnemu mednarodnemu okoljskemu režimu,³⁶ in drugič, zaradi lažje pridobitve podatkov o vplivu lobistov. Pod drobnogled bomo vzeli tudi mednarodne nevladne okoljevarstvene organizacije in kot primer za našo študijo vzeli organizacijo Greenpeace. Razlogi, da smo se odločili za omenjen primer so: ker je ena najbolj prepoznavnih okoljskih organizacij; ker se zavzema za reševanje podnebnih sprememb; in ker je začela delovati tudi na področju ekološkega kmetijstva. Sicer pa bomo o delovanju nevladnih organizacij in držav kot okoljskih akterjih govorili bolj v splošnem, a seveda konkretno na področju problematike živinoreje.

V drugem delu prvega podpoglavja (4.1.2) bomo odgovore na dilemo (ne)obvladovanja problematike iskali v okoljskih dejavnikih, ki smo jih spoznali že v teoretičnem delu. Dejavnike za uspešen in učinkovit mednarodni okoljski režim smo (v tabeli 2.2) kategorizirali v tri skupine – vedenje akterjev, strukturni pogoji in zmogljivost ter financiranje – in jih razdelili med spodbujajoče in omejujoče. Analizirali bomo bodisi spodbujajoče bodisi omejujoče dejavnike, kar bo odvisno od rezultatov v prvem delu raziskave. Analiza posameznih dejavnikov bo podprta s primeri delovanja okoljskih akterjev, ki smo jih vzeli za primer naše študije.

³⁵ Glej prilogo A in B.

³⁶ Glej tabelo 2.2.i

Sledil bo drugi, bolj prehransko in kmetijsko usmerjen del raziskave (4.2), v katerem bomo problematiko živinoreje umestili v svetovni kmetijsko-živilski sistem in v dane prehransko strukturne pogoje. Značilnosti svetovne prehranske strukture in njenih pogojev smo spoznali že skozi analizo prehranskih režimov, katerih razvoj nam pomaga pri razumevanju trenutne prehranske ureditve v svetu. Naša naloga je, da v teh pogojih najdemo vzroke za (ne)upravljanje z izpusti na področju živinoreje, to pa bomo dosegli s preučevanjem specifične agro-živilskega sistema v povezavi z omejevanjem emisij TGP.

S pomočjo metode analize primarnih in sekundarnih virov bomo poskušali odgovoriti na vprašanja, kot so: kako deluje svetovni agro-živilski sistem na področju problematike živinoreje; kakšni so vzroki za (ne)obvladovanje problematike, ki jih prinaša sistem; ter kateri elementi prehranskih režimov so prisotni in kako vplivajo na (ne)obvladovanje problematike? Odgovore bomo iskali v analizi posameznih dejavnikov oziroma področij, ki so relevantna za našo obravnavo živinorejske panoge. To so: industrializacija živinoreje in potrošnja mesa (trendi); industrijski kompleks med žitom, oljnicami in živinorejo; nadnacionalne družbe; in režim kmetijskih subvencij. V tako rekoč "problematična" področja bomo umestili izbrane elemente prehranskih režimov, seveda tiste, ki so pomembni z vidika živinoreje oziroma naše študije.

Na koncu obeh delov raziskave bomo v zaključnih poglavjih povzeli rezultate in ugotovitve, ki jih bomo nato v zaključni razpravi združili v končno razlago živinoreje kot mednarodnega režima.

4 EMPIRIČNA RAZISKAVA: MEDNARODNA UREDITEV NA PODROČJU ŽIVINOREJE

4.1 Problematika živinoreje v okviru procesov delovanja okoljskih režimov

Obstaja cela vrsta specifičnih mednarodnih okoljskih režimov, ki so postavljeni z namenom, da upravljajo z določenim okoljskim problemom. Stanje globalne okoljske slike se konstantno spreminja – nekatere okoljske razmere se slabšajo, medtem ko se druge uspešno rešujejo in tako tudi izboljšujejo –, zato je potrebna odzivnost in

prilagodljivost akterjev ter vzpostavitev spodbujajočih pogojev, da režim lahko uspešno rešuje globalni problem. Zaradi dolgotrajnega in kompleksnega procesa vzpostavljanja mednarodnih režimov ter strukturnih oziroma sistemskih problemov nekateri novo nastali okoljski problemi še iščejo svoje mesto v mednarodni agendi, medtem ko ga drugi, že dolgo znani, enostavno ne najdejo.

Koncept živinoreje kot “grožnja našemu planetu” je začel vzbujati zanimanje in skrb že pred več kot desetimi leti, ko je Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (*Food and Agriculture Organization of United Nations - FAO*) leta 2006 objavila poročilo *Livestock's Long Shadow*, ki obravnava destruktivne posledice industrijske živinoreje za okolje. Že takrat je bilo poudarjeno, da govorimo o enem izmed glavnih povzročiteljev najresnejših okoljskih problemov, med drugimi tudi o globalnem segrevanju zaradi količine izpustov, ki jih panoga povzroča.

Globalno segrevanje in prevelika količina izpuščenih emisij TGP v ozračju je tako rekoč že izpet globalni okoljski problem, ki ga mednarodna skupnost vsekakor skuša reševati z omejitvijo uporabe fosilnih goriv, čeprav ta predstavljajo le delež k celotni količini izpustov. Kot že navedeno, na svetovni ravni živinorejska panoga prispeva 14,5 odstotka k vsem emisijam TGP, povezanih s dejavnostmi človeka, kar pa še ne pomeni, da je, glede na ta in druga tveganja, ki jih prinaša, tudi primerno obravnavana s strani mednarodne okoljske skupnosti.

4.1.1 Vloga in delovanje okoljskih akterjev

Združeni narodi

*Organizacija ZN za prehrano in kmetijstvo – FAO*³⁷

Že omenjeno poročilo agencije FAO *Livestock's Long Shadow* (2006) lahko štejemo za začetek zavedanja o okoljskih tveganjih svetovne živinorejske panoge in je hkrati

³⁷ FAO je medvladna organizacija, ustanovljena leta 1945, s sedežem v Rimu. Deluje v okviru ZN in ima 194 držav članic, dve pridruženi članici ter eno organizacijo članico, in sicer EU. Organizacija se ukvarja z zbiranjem in posredovanjem informacij o hrani in kmetovanju po svetu, hkrati pa služi državam kot forum, kjer zastopniki držav članic (v večini primerov so to ministri za kmetijstvo) postavljajo cilje, delijo strokovno znanje ter se pogajajo o pogodbah na področju kmetijske politike (Paarlberg 2013, 210).

odskočna deska za večino nadaljnjih študij in raziskav. Poročilo opisuje lokalne in globalne razsežnosti problematike ter hkrati predlaga, da bi ob ukvarjanju s problemi degradacije zemlje, podnebnih sprememb, onesnaževanja zraka, pomanjkanja vode, onesnaževanja vode in upada biodiverzitete morala panoga predstavljati glavni politični cilj (FAO 2006, xx). Ta brezkompromisni poizkus vplivanja na politično agendo, z namenom, da ublaži učinek živinorejske proizvodnje, je ostal zgolj pri predlogu ekonomsko usmerjenih rešitev – zmanjševanje subvencij in proizvodnje mesa z višanjem cen naravnih virov, ki jih koristi živinoreja (Revell 2015, 574).

FAO kasneje razvije koncept *Climate-Smart Agriculture* (CSA),³⁸ katerega trije glavni (razvojno usmerjeni) cilji so: trajnostno vzpostavljanje varnosti preskrbe s hrano z večanjem kmetijske produktivnosti in dobička; večanje odpornosti na in prilagajanje podnebnim spremembam; ter razvoj možnosti za zmanjševanje emisij TGP, v skladu s pričakovanimi trendi (FAO 2013a). CSA kot predlog transformacije in preusmeritve kmetijskih sistemov v skladu z zgornjimi cilji osvešča in širi bazo podatkov ter ob implementaciji CSA podpira politične okvire, krepi nacionalne in lokalne institucije in izboljšuje finančne pogoje (prav tam).

S pomočjo koncepta CSA se je izoblikovala platforma interesnih – prostovoljnih in v ukrepe usmerjenih – skupin pod imenom *Global Alliance for Climate-Smart Agriculture* (GACSA),³⁹ ki je že bolj konkretna, kar se tiče omejevanja izpustov na področju kmetijstva, če že ne živinoreje. Eden od treh glavnih ciljev platforme je “zmanjševanje emisij TGP, povezanih s kmetijstvom, kadar je to mogoče” (GACSA). Politika “partnerstva” vendarle ni obvezujoča, temveč sloni na prostovoljstvu, kar je razvidno tudi iz njihovega okvirnega dokumenta *GACSA Framework Document*. Ta pravi, da sta sprejetje in implementacija nacionalnih in regionalnih podnebnih in kmetijskih politik, načrtov, okvirov in strategij, ki promovirajo CSA, prostovoljna in znotraj konteksta nacionalnih strategij za kmetijsko-živilsko panogo (GACSA 2014).

³⁸ Koncept CSA prvič najde mesto v osnovnem dokumentu Haaške konference o kmetijstvu, varnosti preskrbe s hrano in podnebnih spremembah leta 2010 (FAO 2013b).

³⁹ Platforma je bila ustanovljena na Podnebnem vrhu ZN v New Yorku, septembra 2014, in jo sestavlja 16 držav in 37 organizacij (Bailey in drugi 2014, 7).

V okviru FAO je, kar se problematike živinoreje tiče, še bolj konkretna študija *Tackling Climate Change Through Livestock* (2013), ki prikazuje, da bi lahko z uporabo določenih tehnologij in pristopov emisije TGP na področju živinoreje zmanjšali kar za 30 odstotkov. Poročilo predstavlja do sedaj eno izmed najbolj izčrpnih in popolnih ocenitev izpustov na področju živinoreje in prikazuje ogromen potencial za zmanjševanje. Z nanašanjem na oceno življenjskega cikla (*Life cycle assesment – LCA*),⁴⁰ statistično analizo in predvidevanje navaja konkretne možnosti za ublažitev (FAO 2014). Ren Wang, namestnik generalnega direktorja FAO, poudarja, da je uspeh na področju izpustov vsekakor dosegljiv z izboljšanimi pristopi, in ne nujno s spreminjanjem sistema proizvodnje. Vendar pa je za to potrebna močna politična volja, boljša politika in predvsem skupinski ukrepi (FAO 2013č).

Kot sklicatelj je FAO že leta 2011 združil javni in privatni sektor, proizvajalce, raziskovalne in akademske institucije, NVO, MORG, fundacije in organizacije, ki temeljijo na skupnostih in družbenih gibanjih, ter v interesu za razvoj trajnostne živinoreje osnoval partnerstvo *Global Agenda for Sustainable Livestock* ali formalno *Global Agenda of Action*. Partnerstvo (več interesnih skupin) se v prvi vrsti zavzema za razvoj trajnostne živinorejske panoge, ob čimer Agenda v svojih ciljnih točkah med drugimi poudarja učinkovito rabo naravnih virov in naslavljanje podnebnih sprememb. V poročilu 24. zasedanja partnerjev Agende leta 2014 je celo zapisano, da živinoreja prispeva h globalnem segrevanju in da globalne okoljskih problemov enostavno ne moremo reševati brez upravljanja s problematiko živinoreje (FAO Committee on Agriculture 2014). V naslednjem, 25. zasedanju leta 2016 takšne retorike ni več zaslediti, se pa Agenda bolj osredotoča na povezavo in kompatibilnost med cilji za doseg trajnostnega kmetijstva ter trajnostno razvojnimi cilji ZN (FAO Committee on Agriculture 2016). Agenda, v smislu omejevanja izpustov na področju živinoreje, ni zavezujoča.⁴¹

⁴⁰ LCA je tehnika za ocenitev okoljskih učinkov, povezanih z vsemi življenjskimi fazami proizvoda – na področju živinoreje, strokovnjake najbolj zanimajo elementi intenzitete ogljika skozi življenjski cikel živalskega produkta (Moran in Wall 2011, 21).

⁴¹ *Global Agenda for Sustainable Livestock* obvezuje partnerje le, da aktivno sodelujejo pri političnih dialogih, izmenjavi znanj in skupnih ukrepih; da pomagajo k boljši zmogljivosti partnerstva; in da prispevajo k uresničitvi strategije na lokalni ravni ter k političnim spremembam, pri čemer se osredotočajo

Pod okriljem FAO se je leta 2012 na področju živinoreje (z namenom izboljšanja baz podatkov in analiz) osnovalo še eno partnerstvo, in sicer *Livestock Environmental Assessment and Performance Partnership* (LEAP). Partnerstvo se osredotoča na razvoj širše prepoznanih – za živinorejsko panogo specifičnih – smernic in meritev za razumevanje, ocenjevanje in nadzor okoljskega delovanja panoge (FAO 2013c). Ena od njihovih specifičnih metod je tudi ocenjevanje emisij TGP v živinorejski dobavni verigi s pomočjo uporabe LCA. Glavni cilj organizacije je prispevati k izboljšanju ekološke izvedbe živinorejske panoge, z obzirom na družbeno in gospodarsko učinkovitost (LEAP). Z razvojem metodologije LEAP podpira *Global Livestock Assessment Model* (GLEAM), tako rekoč še en instrument agencije FAO, ki se med drugimi ukvarja z natančnimi meritvami izpustov na področju živinoreje.⁴²

Na podlagi zgoraj opisanega delovanja – poročil, študij, predlogov, konceptov in modelov – lahko rečemo, da FAO upravlja z okoljskimi in družbenimi tveganji, ki jih prinaša intenzivna živinoreja, konkretno tudi z emisijami TGP. Kakor koli, spodbujanje, osveščanje, vzpostavljanje dialogov, raziskave, prikazovanje podatkov in dejstev ter celo podajanje rešitev, kako omiliti izpuste v živinoreji, je vendarle le korak k spreminjanju vedenja akterjev, ki so odgovorni za problem, oziroma odgovorni, da problem rešujejo. Vse to pa zaenkrat še ne prinaša željnih rezultatov – spreminjanje politik. Organizacija se z našo izbrano problematiko ukvarja tako rekoč neaktivno, v smislu, da je njena strategija zaenkrat še nerealizirana.

*Medvladna skupina za podnebne spremembe – IPCC*⁴³

Medvladna skupina za podnebne spremembe (*International Panel on Climate Change – IPCC*) je za nas pomemben mednarodni akter, saj se ukvarja s problematiko podnebnih sprememb, pod katero spadajo tudi emisije TGP. Njihove ocene zagotavljajo vladam (od

na določena izboljšanja in inovacije in se hkrati zavzemajo za investicije in razvojne projekte v živinorejskem sektorju (Agenda Consensus).

⁴² Namen modela je, da stimulira interakcijo aktivnosti in procesov, ki delujejo v živinorejski proizvodnji in okolju ter da ocenjuje učinke živinoreje in možnosti za prilagoditev in blaženje na nacionalni, regionalni in globalni ravni (GLEAM).

⁴³ IPCC je mednarodni organ – leta 1988 postavljen s strani Svetovne meteorološke organizacije in Okoljskega programa ZN –, ki zagotavlja oceno in presojo znanosti, opravljeno na področju podnebnih sprememb, njenih učinkov in tveganj ter možnosti za prilagoditev in ublažitev (IPCC 2013).

lokalnih do mednarodnih) znanstveno podlago za razvoj podnebnih politik (IPCC 2013). Pod okriljem IPCC je od leta 2009 do 2014 nastajalo obsežno in pomembno poročilo *Fifth Assessment Report (AR5)*, katerega oblikovanje je vključevalo tako strokovnjake na področju podnebnih sprememb kot tudi kasnejše uporabnike poročila oziroma vladne predstavnike (prav tam). Treba je poudariti, da so ocene, ki jih zagotavlja IPCC *policy-relevant*, ne pa tudi *policy-prescriptive*. Te na podlagi različnih scenarijev in tveganj, ki jih spremembe prinašajo, načeloma lahko predvidijo prihodnost podnebnih sprememb ter obravnavajo posledice različnih načinov odzivanja, vendar pa politikom ne svetujejo, kako ukrepati (prav tam).

Synthesis Report (2014) – zadnji od štirih povzetkov poročila AR5 za politike – je služil kot priprava in temelj za pogajanja o zmanjševanju emisij CO₂ in za osnove novega klimatskega sporazuma na Podnebni konferenci v Parizu leta 2015 (IPCC 2014, v). V obsežnem znanstvenem poročilu na 151 straneh je živinorejska panoga komajda omenjena, in še to v smislu zmanjševanja izpustov, ki niso CO₂. *Synthesis Report* omenja, da je težko obvladovati nekatere vire emisij, kot so N₂O iz gnojil in CH₄ iz živinoreje, a vendarle priznava, da je zmanjševanje teh ostalih TGP – določenih po Kjotskem protokolu – pomemben element strategije za ublažitev podnebnih sprememb (prav tam, 84). Pariški podnebni sporazum, znotraj Okvirne konvencije Združenih narodov o podnebnih spremembah (*United Nations Framework Convention on Climate Change* – UNFCCC), je torej osnovan na znanstveni podlagi, ki še zdaleč ni obravnavala in poudarila prispevka živinoreje h globalnem segrevanju in ostalim okoljskim tveganjem.

*Okvirna konvencija ZN o podnebnih spremembah – UNFCCC*⁴⁴

UNFCCC je temelj razvoja mednarodnega okoljskega prava, graditelj osrednje institucionalne arhitekture za globalno okoljsko politiko, hkrati pa predstavlja jedro okoljskega režima za podnebne spremembe (Betsill 2005, 112–114). Pariški sporazum – rezultat pariške podnebne konference leta 2015 in zadnji od pomembnih dokumentov konvencije – je del mednarodnega prava in je za razliko od dosedanjih sporazumov

⁴⁴ Konvencija UNFCCC, delujoča od leta 1992, je okvir za mednarodno sodelovanje v boju proti podnebnim spremembam in šteje 197 držav članic (UNFCCC). Pod njenim okriljem je bil sprejet Kjotski protokol (1995), ki ima 192 podpisnic in nazadnje še Pariški sporazum (prav tam).

pravno zavezujoč.⁴⁵ Delovanje podpisnic bo nadzorovano in v primeru kršitev tudi sankcionirano, za kar bodo odgovorna mednarodna nadnacionalna sodišča (EkoGlobal 2015).

Sporazum predvideva izredno zmanjšanje izpuščenih emisij TGP in ustavitv globalnega segrevanja s strategijo, da omeji dvig temperature po svetu pod dve stopinji Celzija (cilj je 1,5 stopinje) do leta 2100, glede na predindustrijsko dobo (Paris Agreement, 2. čl.). Glavni cilj pogodbe, torej zmanjševanje TGP v ozračju, je več kot jasen, medtem ko je malo manj jasna strategija uresničitve. Dejstvo je, da so se že pogajanja pod okriljem UNFCCC, kot tudi sam sporazum, enostavno osredotočila na zmanjševanje ogljikovih emisij in zatorej zmanjšanje uporabe fosilnih goriv, na drugi strani pa spregledala živinorejo kot potencialno področje reduciranja izpustov (Bailey in drugi 2014, 7). Poizkusi za vzpostavitev učinkovitega delovanja na področju kmetijstva niso padli na plodna tla, namesto tega pa so se pogovori osredotočali na “okvir za zmanjševanje emisij zaradi krčenja in degradacije gozdov ter povečanje zalog ogljika v gozdovih v državah v razvoju (REDD+)” (prav tam).

Pomemben program ali strategija za zmanjševanje izpustov na področju živinoreje, ki se ga že poslužujejo nekatere države, so Nacionalno ustrezni blažilni ukrepi (*Nationally Appropriate Mitigation Actions – NAMAs*).⁴⁶ Razvoj NAMAs na področju živinoreje je proces, skozi katerega lahko države razvijajo politike za ublažitev okoljskih tveganj v panogi ter za njihovo implementacijo zaprosijo tudi za mednarodno pomoč (FAO). Bailey in drugi so v svoji raziskavi zapisali, da je le osem od 55 držav v razvoju, ki so vključene v NAMAs, v svojih poročilih omenilo panogo živinoreje, medtem ko je le ena sama država (Brazilija) postavila kvantitativne cilje za zmanjšanje izpustov v živinoreji (2014, 8). Še bolj natančni so v svoji raziskavi van Dijk in drugi, ki navajajo, da je do maja 2013, v okviru UNFCCC, 57 držav in afriška skupina izrazilo interes k izvedbi NAMAs: od tega je 23 držav omenilo dejavnosti blaženja izpustov v kmetijski panogi,

⁴⁵ Pariški podnebni sporazum je sprejelo 195 držav, od tega jih je do sedaj ratificiralo 132, v veljavo pa bo stopil leta 2020, ko se izteče veljavnost Kjotskega protokola (UNFCCC).

⁴⁶ NAMAs so bili osnovani znotraj UNFCCC. Predstavljajo načrtovalni instrument blaženja na nacionalni ravni oziroma blažitvene ukrepe, ki hkrati podpirajo nacionalni trajnostni razvoj (van Dijk in drugi 2015). Lahko so izpeljani s pomočjo nacionalnih virov in/ali z mednarodno podporo (prav tam).

medtem ko so specifične omembe za živinorejo prišle s strani sedmih držav,⁴⁷ od katerih sta le Brazilija in Mongolija pričeli postopek izvajanja v živinorejskem sektorju (van Dijk in drugi 2015).

Velik korak k dejanski spremembi v nacionalni kmetijski politiki in panogi živinoreje je kasneje (leta 2014) napravila Kostarika. Številne kostariške nacionalne, javne, privatne in akademske institucije so stopile skupaj, da v državi razvijejo NAMA koncept na področju živinoreje, katerega cilj je zmanjšati emisije TGP, izboljšati življenjske pogoje kmetovalcev in vzpostaviti eko-konkurenčno živinorejsko proizvodnjo (UNFCCC 2015b). Koncept uvaja nove tehnike upravljanja s pašniki za podnebju prijazno, dobičkonosno, produktivno in družbeno trajnostno živinorejo. Tehnike vključujejo sajenje dreves in živih meja, namesto ograj za živali, da te ujamejo CO₂; uveljavljanje bolj hranilnih in lažje prebavljivih krmnih rastlin; izvajanje novih strategij gnojenja in še veliko več (NAMA News 2015).

Kakor koli, razvite države prav veliko obravnave živinoreji niso posvetile (pa čeprav je to ena njihovih glavnih industrij), interes za spremembe v kmetijstvu pa so pokazale nekatere države v razvoju.⁴⁸ Kljub izkazanemu interesu za boj proti emisijam TGP v kmetijstvu, je ta dobil zelo malo pozornosti v UNFCCC, hkrati pa izvrševanje ukrepov za blažitev še vedno velja za dolgotrajen proces (van Dijk in drugi 2015).

Evropska unija

Okoljska politika EU za obdobje do leta 2020 temelji na sedmem okoljskem akcijskem programu, ki zavezuje tako EU kot države članice. Program se ukvarja z okolju prijaznejšo kmetijsko politiko, medtem ko živinoreja v tej politiki ni obravnavana (Sklep o splošnem okoljskem akcijskem programu Unije do leta 2020 2013).⁴⁹ Na drugi strani imamo Evropski program o podnebnih spremembah (*European Climate Change*

⁴⁷ 7 držav: Brazilija, Gvineja, Jordanija, Mongolija, Malavi in afriška skupina (van Dijk in drugi 2015). Afriška skupina je ena od petih regionalnih skupin ZN in je sestavljena iz 54 afriških držav članic.

⁴⁸ Razlogi za prednostno obravnavanje blažilnih ukrepov v kmetijstvu se med državami razlikujejo in so odvisni od nacionalnih okoliščin, kot so varnost preskrbe s hrano, povečana učinkovitost in konkurenčnost trgovanja, dopolnjevanje (blažilnih ukrepov) s prilagajanjem na podnebne spremembe in sinergija s politikami, ki naslavlja probleme krčenja gozdov in onesnaževanje vodnih virov (Wilkes in drugi 2013).

⁴⁹ Program je začel veljati z januarjem 2014, njegova izvedba pa je na ramenih institucij EU in držav članic.

Programme – ECCP), ki se specifično ukvarja z podnebnimi spremembami in je na evropski ravni vpeljal izčrpen paket političnih ukrepov za zmanjševanje emisij TGP.⁵⁰ Tudi ta z izpusti na področju živinoreje ne upravlja. Trenutno delujoči ECCP II je šel še naprej z razvijanjem strategij za zmanjševanje emisij in postavil nove delovne skupine, ki pokrivajo področja, kot so: zajemanje in geološko shranjevanje ogljika; izpusti lahkih vozil; izpusti v letalstvu; in adaptacija na učinke podnebnih sprememb (Evropska komisija). Živalska industrija v tem programu zaenkrat še ni našla mesta.

Z razvojem in spodbujanjem sistema trajnostnega kmetijstva ter integrirane pridelave se na evropskih tleh med drugimi ukvarja organizacija Evropska pobuda za trajnostni razvoj v kmetijstvu (*European Initiative for Sustainable Development in Agriculture* – EISA).⁵¹ Čeprav je eno izmed načel trajnostnega kmetijstva tudi varovanje okolja, v njenih dokumentih ni najti sledi o potrebnem zmanjšanju izpustov v živinorejski panogi.⁵² Njeno delo *European Integrated Farming Framework* v sklopu enega izmed ključnih elementov integriranega kmetijstva – podnebne spremembe in kvaliteta zraka – celo opisuje, da se “z delom na prostem, uporabo fosilnih goriv, rejo živali, shranjevanjem in raztresanjem gnojil in drugimi kmetijskimi dejavnostmi pač ne moremo izogniti emisijam TGP in ostalim onesnaževalcem zraka” (EISA 2012). Za omilitev emisij pa predlaga, da s pomočjo travnikov, trajnih nasadov, gozdov ali naravnih ograj kmetje zadržujejo zaloge ogljika v zemlji (prav tam). V obširnem dokumentu na 108 straneh je to tudi edini predlog za reševanje problematike živinoreje.

Korak naprej je naredil Skupni raziskovalni center (*Joint Research Centre* – JRC) Evropske komisije, ki je preiskoval morebiten razvoj emisij TGP brez CO₂ v evropskem kmetijstvu. Ugotovitve so objavljene v poročilu *Economic Assessment of GHG mitigation policy options for EU agriculture* (EcAMPA 2), ki izpostavlja negativne vplive proizvodnje, pomembnost tehnoloških možnosti za blaženje ter potrebo po obravnavanju

⁵⁰ Cilj programa ECCP – vzpostavljenega s strani Evropske komisije leta 2000 – je pomagati pri prepoznavanju najbolj okoljsko in stroškovno učinkovite politike in ukrepov za reduciranje emisij TGP, ki so izvedljivi na Evropskih tleh, in hkrati razviti vse potrebne elemente EU strategije za izvrševanje Kjotskega protokola (Evropska komisija).

⁵¹ EISA (ustanovljena leta 2001) je organizacija nacionalnih kmetijskih združb - iz sedmih držav članic EU – in šest evropskih organizacij kmetijskih dobavnih verig (EISA).

⁵² Dokumenti kot so Strategija EISA (2008), EISA okvir za integrirano kmetijstvo (2012) in ostale brošure.

uhajanja emisij in učinkovitem zmanjševanju emisij TGP v globalnem kmetijstvu (Evropska komisija 2016). Četudi poročilo prikazuje, da živinoreja (same živali in gnojila) povzroča največ izpuščenega CH₄, N₂O in amoniaka (NH₃), pa po drugi strani poudarja, da je to panoga, ki bi bila ob zmanjševanju izpustov in v odsotnosti subvencij za tehnologijo za ublažitve najbolj prizadeta (Perez Dominguez in drugi 2016).⁵³ Zatorej avtorji poročila menijo, da je zagotavljanje finančne podpore kmetovalcem, ki sprejmejo predlagane tehnološke prijeme za omejevanje izpustov, ključnega pomena (prav tam).⁵⁴

Skupna kmetijska politika EU

Prav tako kot okoljska je v reševanje naše problematike vpeta tudi kmetijska politika. Skozi reforme kot tudi mehanizme za finančno podporo, ki zajemajo blizu 40 odstotkov proračuna EU, Skupna kmetijska politika (SKP) v zadnjih 20–30 letih predstavlja glavno silo pri oblikovanju kmetijstva in s tem živinoreje v EU (Kikou 2016; Viscecchia in Giannoccaro 2014, 129). Evropska unija zagotavlja, da se je SKP s svojimi reformami venomer prilagajala novim gospodarskim, družbenim, okoljskim, podnebnim in tehnološkim izzivom, s katerimi se sooča današnja družba. Vprašanje pa je, ali se je prilagajala tudi novim ugotovitvam na področju živinoreje in problematike izpustov.

V Uradnem listu EU (*Official Journal*), kjer so bile leta 2013 objavljene štiri osnovne EU uredbe,⁵⁵ ki opredeljujejo SKP ter Prehodna uredba, je o problematiki živinoreje obravnavanega zelo malo. Četrta točka Uredbe (EU) št. 1305/13 pravi, da bi ukrepi blažitve “morali zajemati omejevanje emisij v kmetijstvu in gozdarstvu v ključnih dejavnostih, kot sta živinoreja in uporaba gnojil”. Med drugim Uredba predlaga še posebno svetovanje glede zdravstvenih vidikov živinoreje (13. tč) in pooblaščenje Komisije za določanje pogojev, potrebnih za kmetijsko-okoljsko-podnebne obveznosti,

⁵³ Izpolnjevanje cilja glede blažitve izpustov za 20 odstotkov bi brez subvencij za tehnologijo v EU prineslo upad reje govedi za 16 odstotkov in proizvodnje govedine za 9 odstotkov (Perez Dominguez in drugi 2016).

⁵⁴ Študija podaja pomemben vpogled v področje kmetijstva za Okvir podnebne in energetske politike do leta 2030.

⁵⁵ Uredbe so rezultat političnega dogovora med Evropsko komisijo, Evropskim svetom in Evropskim parlamentom, govorimo pa o Uredbi razvoja podeželja (št. 1305/13), Horizontalni uredbi o financiranju, upravljanju in spreminjanju SKP (št. 1306/13), Uredbi za neposredna plačila (št. 1307/13) in Uredbi o vzpostavitvi skupne ureditve trgov kmetijskih proizvodov (št. 1308/13) (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano).

kar se tiče ekstenzifikacije živinoreje (62. tč). Več na področju živinoreje uredbe niso obravnavale.

Po letu 2013 reformirana SKP se v svojih ciljih med drugimi osredotoča na trajnostno in ekološko kmetijstvo, zmanjševanje emisij TGP v kmetijstvu, spodbujanje učinkovite rabe virov in podpiranje nizko ogljičnega gospodarstva, odporne na podnebne spremembe v kmetijskem, živilskem in gozdarskem sektorju (Evropska komisija, Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja 2013 in 2014). Tako kot v uredbah tudi med novimi reformami SKP konkretni ukrepi za zmanjševanje emisij TGP na področju živinoreje niso našli mesta. Po letih spopadanja z okoljsko krizo SKP ni prinesla zelenih rezultatov v naslavljanju potreb po trajnostnem in okolju prijaznejšem kmetijsko-živilskem sistemu. Kikou poudarja, da je en od rezultatov politike, ki je razširila proizvodnjo z uporabo destruktivnega modela kmetovanja, tudi trenutni intenzivni sistem reje živali ter da živinorejska proizvodnja predstavlja osrednji del tega modela (2016).

Združene države Amerike

V teoretičnem delu smo ugotovili, da je za uspešen in učinkovit okoljski režim pomembna tudi prisotnost ZDA, ki so bodisi del koalicije bodisi eden izmed pobudnikov za reševanje določene okoljske problematike. V preteklosti ZDA enostavno niso imele interesa vzeti vajeti v roke ali celo sodelovati v mnogih multilateralnih okoljskih projektih, predvsem na področju podnebnih sprememb in globalnega segrevanja. Podobno vlogo ZDA igrajo ob zanimanju in reševanju problema izpustov in pospešene pridelave mesa v intenzivni živinoreji, tako na nacionalni kot na globalni ravni. Že ameriški predsednik George W. Bush je povedal: "Moramo biti zelo previdni, da ne sprejemamo ukrepov, ki bi lahko škodovali potrošnikom ... To zlasti velja glede na nepopolna znanstvena spoznanja o vzrokih in rešitvah za globalne podnebne spremembe".⁵⁶

Država, ne le da se ne zavzema za okoljski problem intenzivne reje živali, temveč celo pravno formalno zavira okoljske aktiviste in aktiviste za dobrobit živali, njihove proteste in gibanja ter njihove prijave in razkrivanja kršitev. *Animal Enterprise Terrorism Act*

⁵⁶ George W. Bush, v pismu senatorju Charles Hagelu. V De Sombre (2005: 181).

(AETA) iz leta 2006, daje zveznim oblastem pooblastila za preiskovanje, preganjanje in boj proti eko terorističnim skupinam.⁵⁷ To, kar je AETA zakon na zvezni, je *ag-gag* zakon na državni ravni ZDA.⁵⁸ *Ag-gag* zakoni določajo prijavitelje (*whistle-blowers*) in tajne preiskave na področju živalske industrije kot kazensko odgovorne tako, da označujejo snemanje ali fotografiranje zlorabe živali, delavcev in okolja ter posedovanje in predajanje teh posnetkov kot nezakonite (Andersen in Kuhn 2016, 156 in 162).⁵⁹ Ob prisotnosti teh zakonov je v ZDA nemogoče izpostaviti in prikazati nek sistemski vzorec grdega ravnanja (na primer zlorabe okolja masovne živinoreje) brez velikega osebnostrnega tveganja.

Pogoji za upravljanje s problemom intenzivne reje živali so v ZDA zelo težavni. *Ag-gag* zakoni uživajo veliko podporo pri odboru *American Legislative Exchange Council* (ALEC), ki imajo znatno korporacijsko prevlado in močan vpliv na državo in njeno zakonodajo. ALEC je vsedržaven konzorcij izvoljenih zakonodajalcev, ki vzajemno delujejo z nekaterimi najbolj uspešnimi in vplivnimi ameriškimi korporacijami. Ne le da lobirajo za zakone, temveč jih dejansko pišejo (Andersen in Kuhn 2016, 157 in 162).

Močan vpliv na ameriško vlado kot tudi na okoljske organizacije izvaja tudi *Animal Agriculture Alliance*, ena največjih lobističnih skupin na področju živinoreje v državi. Je industrijsko povezana, neprofitna organizacija, ki povezuje ključne akterje v prehrambeni industriji in spodbuja varnost preskrbe s hrano in izbiro potrošnika tako, da jim pomaga razumeti moderno živinorejo (*Animal Agriculture Alliance*). V intervjuju za delo *Cowspiracy* Emily Meredith – v tistem času direktorica za komunikacijo pri organizaciji – pove, da je njihova glavna naloga, da popravljajo in opozarjajo na napačne informacije,

⁵⁷ Zakon AETA “dopolnjuje zvezne kazenske predpise in določa kazniva dejanja poškodovanja ali zaviranja zasebnih, gospodarskih ali državnih podjetij in ustanov, ki pri svojem delu uporabljajo živali v izobraževalne ali raziskovalne namene, za predelavo v hrano, v kmetijstvu, usjarstvu in podobno; uničevanja zasebne lastnine teh podjetij in osebne lastnine posameznikov, povezanih s temi podjetji, ter kakršne koli psihične ali fizične grožnje, grožnje s smrtjo ali resne fizične poškodbe posameznikov, povezanih s temi podjetji” (Domjanič in Dobovšek 2014, 27).

⁵⁸ “*Ag*” kot *agriculture* (kmetijstvo) in “*gag*” kot *to stifle* in *to suppress* (potlačiti in zatirati).

⁵⁹ Od marca 2015 so bili zakoni *Ag-gag* sprejeti v osmih zveznih državah, predlagani v šestnajstih, medtem ko so obravnavani še v mnogih drugih (Andersen in Kuhn 2016, 156).

ki jih konstantno širijo skupine, ki se zavzemajo za zmanjšanje in celo prenehanje reje živali in potrošnje živalskih produktov v ZDA (Andersen in Kuhn 2016, 166).

Zvezne agencije ZDA so enostavno zapostavile zakonsko pooblastilo za zmanjševanje emisij TGP v kmetijsko-živalski industriji (Hyner 2015). Agencija Oddelek za kmetijstvo ZDA (*U.S. Department of Agriculture – USDA*), primarno odgovorna za nadzor nad živinorejo, je enostavno zgrešila pri ustreznem naslavljanju problema živinoreje v njenem podnebnem načrtu. Načrt *USDA Climate Change Science Plan* sicer priznava, da so prevladujoči razlogi za povečane emisije ogljika ob rabi zemljišč spremembe gozdnatih in travnatih površin v polja in pašnike za namen živinoreje (USDA 2010), a po drugi strani načrt ne nudi konkretnih rešitev in ukrepov za zmanjševanje emisij TGP v že tolikokrat imenovani problematični panogi. Podnebni načrt se tako zanaša na prostovoljne programe za ohranjevanje, ki zagotavljajo tehnično pomoč pri opravljanju z naravnimi viri in tako spodbujajo živinorejsko industrijo, da stremi k zmanjševanju emisij TGP (Hyner 2015).

Več kot očitno je, da USDA uveljavlja druge interese, kot pa rešuje globalno segrevanje. Agencija sicer poudarja, da je blaženje emisij TGP eden izmed številnih problemov, s katerimi se sooča področje upravljanja z zemljišči (USDA 2010). Ob zmanjševanju emisij N₂O in CH₄ pa se USDA zaenkrat še izogiba uveljavljanju konkretnih ukrepov, dokler (po njenih besedah) ne bo imela boljšega vpogleda v posledice takšnega blaženja, ki bi lahko prinesla negativne učinke na industrijsko in gospodarsko uspešnost kot tudi na prizadevanje za reševanje drugih problemov v zvezi s ohranjevanjem (Hyner 2015).

Konkretna politika o zmanjševanju emisij v živinorejski panogi prav tako ni zaslediti v Akcijskem načrtu za podnebne spremembe administracije bivšega predsednika Baracka Obame. Načrt se, ozko gledano, osredotoča na proizvodnjo energije in čeprav, sicer na splošno, govori o kmetijskih dejavnostih in izpustih N₂O, živinoreje niti ne omenja (The White House).⁶⁰ Tako kot iz spletne strani je razvidno tudi iz dokumenta *The President's Climate Action Plan*, da načrt enostavno zapostavlja in se ne ukvarja z odstotki emisij

⁶⁰ Obamov načrt ob tem ne pojasni, da je panoga živinoreje odgovorna za 65 odstotkov emisij N₂O (povezanih s človekovo dejavnostjo), kateri ima 296-krat večji učinek globalnega segrevanja kot CO₂ (FAO 2006, xxi in 82).

TGP, ki prihajajo iz celotnega cikla proizvodnje mesa in mlečnih izdelkov (Executive Office of the President 2013).

Mednarodne nevladne organizacije

NVO kot vplivni akterji znotraj kmetijskih in živilskih sektorjev kot tudi reševanja podnebnih sprememb predstavljajo enega izmed možnih virov za upravljanje s problemom intenzivne živinoreje. Pričakovati bi bilo, da se s problematiko živinoreje in izpustov ukvarjajo mednarodne okoljske nevladne organizacije, ki se v prvi vrsti zavzemajo za reševanje podnebnih sprememb in globalnega segrevanja. Eno izmed teh, in sicer IPCC, smo že preučevali v okviru ZN, medtem ko v mednarodni areni problem podnebnih sprememb zastopa še vrsto drugih kot so *Greenpeace*, *350.org*, *Climate Crisis Coalition*, in *Climate Action Network International*.

Greenpeace je ena najbolj znanih mednarodnih okoljevarstvenih organizacij in je prisotna v več kot 55 državah po celem svetu. Poleg reševanja podnebnih sprememb je ena od njenih prednostnih nalog tudi izvajanje kampanj za trajnostno kmetijstvo, ki pa v svojih načrtih ne vključujejo omejevanja izpustov na področju reje živali (*Greenpeace*). Po drugi strani je organizacija izdala poročilo *Ecological Livestock*, s katerim širi zavedanje o negativnih vplivih živinoreje, opisuje možnosti za zmanjševanje živinorejske proizvodnje in potrošnje ter spodbuja trajnostno in ekološko živinorejo (*Greenpeace* 2012). Poleg tega organizacija objavlja članke na temo živinoreje in njenega ekološkega odtisa. *Greenpeace* se torej ukvarja s problematiko tako, da širi znanje, osvešča in ponuja rešitve, a vendarle organizacija aktivno ne upravlja s problemom.⁶¹

Ne glede na to, da za uresničitev svojih ciljev NVO večkrat delujejo proti politični volji in interesom korporacij, jih ni veliko, ki so se izpostavile za problem živinoreje ter okoljskih in družbenih tveganj, ki jih ta prinaša. Bailey in drugi poudarjajo, da so bile kampanje glavnih okoljskih organizacij za večanje ozaveščenosti o okoljskih posledicah intenzivne živinorejske industrije in za spodbujanje sprememb v prehranjevanju zelo redke in še tiste razmeroma utišane (2014, 15). Prav tako Laestadius in drugi trdijo, da je

⁶¹ Andersen in Kuhn v svojem dokumentarnem filmu in knjigi *Cowspiracy* na račun *Greenpeacea* podajata močno kritiko, saj se predstavniki organizacije ob vprašanjih glede živinoreje dobesedno zavijejo v molk in se na njuno zanimanje več ne odzivajo.

kljub omenjanju problematike na njihovih spletnih straneh, le peščica NVO organizirala uradno kampanjo za zmanjševanje potrošnje mesa in drugih živalskih proizvodov (2013, 25).⁶² Razloge, zakaj tudi NVO bolj konkretno ne upravljajo z živinorejo in tveganji, ki jih prinaša, bomo preučevali v naslednjih poglavjih.

Države

Marginalizacija živinoreje v okviru mednarodnih pogajanj in ob sklepanjih sporazumov se močno odraža v nacionalnih ciljih in načrtih za omejevanje emisij. Mednarodne pogodbe, ki se ukvarjajo z emisijami TGP, ne obvezujejo držav, da v nacionalni inventar oziroma strategijo zmanjševanja izpustov vključujejo živinorejsko panogo (Moran in Wall 2014, 19). Še v tistih državah, kjer se državna politika bori proti emisijam v živinoreji, je ta precej manj učinkovita kot v drugih panogah, hkrati pa so načrti za zmanjševanje emisij v veliki meri industrijsko in ne politično vodeni (Bailey in drugi 2014, 8). Nova Zelandija ostaja edina država, ki vključuje živinorejo v shemo za omejevanje in trgovanje z emisijami, a vendar so kmetje dolžni le spremljati in poročati o emisijah na njihovih kmetijah, ne pa tudi izvrševati kakršne koli blažilne ukrepe.⁶³

Treba je poudariti, da so nacionalne vlade še vedno ene izmed dominantnih akterjev v prehranski in kmetijski panogi. Države so v položaju prevzemanja vodilne vloge, saj kot suverene entitete uživajo izključno pravno pristojnost in oblast nad kmetijami in živilskim trgovom znotraj njihovih meja (Paarlberg 2013, 206). Na drugi strani je pomanjkanje politične volje in financiranja za boj proti izpustom v živinoreji v očitnem nasprotju z neizmerno podporo vlade proizvajalcem mesa in mlečnih izdelkov (Bailey in drugi 2014, 9). Suverenost, politična avtoriteta in prednostni interesi torej zavirajo reševanje problematike živinoreje v državah, kar pa se odraža tudi v obvladovanju problema na mednarodni ravni.

⁶² Laestadius in drugi v svoji študiji preučujejo okoljske in prehranske NVO ter NVO za zaščito živali v ZDA, Kanadi in na Švedskem ter kako te organizacije pristopajo k problemu živinoreje in njenega prispevanja k podnebnim spremembam. Na podlagi intervjujev s predstavniki organizacij avtorji ugotavljajo, da se okoljske organizacije manj zavzemajo in ne tako spodbujajo zmanjševanja potrošnje mesa kot korak k blaženju podnebnih sprememb, kot prehranske organizacije in organizacije za zaščito živali (Laestadius in drugi 2013).

⁶³ Ministry for the Environment New Zealand. 2013. *Agriculture in the Emissions Trading Scheme: How is Agriculture Affected by the NZ ETS?* Dostopno prek: <https://www.climatechange.govt.nz/emissions-trading-scheme/participating/agriculture/>. V Bailey in drugi (2014: 8).

Zaključek

V položaju nad nacionalno ravniyo institucije sistema ZN pogosto sprejemajo ukrepe z namenom, da navzven delujejo kot globalna vlada, vendar pa imajo pogosto ti ukrepi malo učinka na glavne dejavnosti znotraj nacionalne kmetijsko-živilske panoge (Paarlberg 2013, 207). V prvem delu, kjer smo preučevali mednarodna telesa ZN, vidimo, da so posamezne agencije in organizacije ZN zelo aktivne na področju raziskave in prikaza negativnih vplivov živinoreje na okolje. Njihova poročila, predlogi in razvoj strategij pa v smislu implementacije politik in ukrepanja za zmanjševanje emisij TGP na področju živinoreje (zmanjševanje obsega panoge in potrošnje mesa) še zaenkrat vendarle niso obrodile sadov.

V okviru EU s problematiko živinoreje resno ne upravlja ne okoljska ne kmetijska politika, medtem ko bi za uspešno reševanje problema bili vsekakor potrebni skupni cilji in vzajemno delovanje obeh politik. Hkrati se EU sooča z dvojnimi izzivi, in sicer na eni strani s proizvodnjo večjih količin visoko kvalitetnih in cenovno dostopnih živalskih produktov, da ustreže vse večjim zahtevam potrošnikov, ter na drugi strani, da se ob izpolnjevanju prvega izziva poslužuje sistema proizvodnje, ki je okolju prijazen, družbeno odgovoren in gospodarsko izvedljiv in uspešen (Knowledge for Innovation 2015). Živinoreja kot panoga pa je še vedno v fazi intenziviranja, podprtega s prekomerno proizvodnjo žit in uvozom dodatne krme za živali iz držav tretjega sveta (Kikou 2016), kar pa pomeni še več izpustov za države EU.⁶⁴

ZDA prispevajo 23 odstotkov svetovnih emisij CO₂ (Al Gore 1992/1994, 159) in so poleg EU, Kitajske, in Brazilije največji potrošnik mesa in drugih živalskih produktov (Bailey in drugi 2014, 5), kar pomeni, da nosijo velik del odgovornosti za segrevanje ozračja zaradi živinoreje. Kot svetovna sila hkrati nosijo odgovornost za pobudo in vodstvo na področju zmanjševanja izpustov v živinorejski panogi, a vendarle je zaradi močnega vpliva lobijev, korporacijske prevlade, drugam usmerjenih interesov in na splošno težavnih pogojev za upravljanje s problematiko ta še vedno zelo zapostavljena. Dejstvo je, da dokler ZDA ne bodo pokazale politične volje in zakonodajnih sprememb

⁶⁴ Trenutno je raven porabe mesa in mlečnih izdelkov v Evropi veliko višja kot svetovno povprečje (Kikou 2016). Prav tako je od svetovnega povprečja višja tudi njihov proizvodnja mesa (glej Prilogo A).

na nacionalni ravni, od njih ne moremo pričakovati, da bi se zavzemale za problema živinoreje in izpustov na globalni ravni.

Podobno velja za ostale države, ki pa jih pri pripisovanju dolžnosti za upravljanje s problematiko vendarle ne moremo metati v isti koš. Peščica se jih s problemom že ukvarja, druge se zaradi oteževalnih okoliščin enostavno ne morejo (revne države), medtem ko so nekatere (glede na njihovo odgovornost, moč in zmogljivosti) dolžne reševati ta globalni problem. Nekoliko več smo, kar se tiče upravljanja s problemom, pričakovali tudi od NVO, ki sicer v primerjavi z državami delujejo povsem drugače, a vendarle imajo z njimi nekaj skupnega. Za reševanje in upravljanje namreč prav tako izbirajo področja z določenimi interesi – bodisi interesi industrije, potrošnikov ali vlade – in možnostmi za spremembe, saj navsezadnje tudi one potrebujejo sredstva za delovanje.

Imamo torej rezultate študij in raziskav, ki očitno kažejo na negativne vplive in močan prispevek svetovne živinoreje k emisijam TGP; imamo poročila, predloge in rešitve, kako omiliti in zmanjšati količino izpustov v živinorejski panogi; a vendarle nimamo strategije, ciljev in agende, ki bi obvezovala akterje k dejanskemu upravljanju s problematiko.

4.1.2 Vloga okoljskih dejavnikov ob (ne)obvladovanju problematike

V teoretičnem delu smo preučevali dejavnike za uspešen in učinkovit mednarodni okoljski režim ter jih razdelili na omejujoče in spodbujajoče. Glede na prvi del raziskave je razvidno, da govorimo o neaktivnem upravljanju mednarodnih akterjev s problematiko živinorejske panoge in okoljskih tveganj, ki jih prinaša. Razloge za neobvladovanje bomo na tem mestu iskali v omejujočih dejavnikih oziroma problemih okoljskih režimov, ki se ukvarjajo s podnebnimi spremembami in izpusti. ⁶⁵

Vedenje akterjev

Uspešen okoljski režim v prvi vrsti zahteva zanimanje in zainteresiranost akterjev za reševanje problema. Od preučevanih akterjev so le FAO, UNFCCC s programom NAMAs, JRC ter nekatere okoljske NVO pokazale zanimanje za problematiko, ki se odraža v celi vrsti izdanih poročil, raziskav, programov in predlogov za zmanjševanje

⁶⁵ Glej tabelo 2.2 – omejujoči dejavniki.

izpustov na področju živinoreje in na splošno kmetijstva. Od naštetih je interes za konkretne ukrepe in aktivno delovanje v nekaterih državah (Mongolija, Brazilija in Kostarika) dosegel le program NAMAs. Močni akterji, kot so IPCC, EU, ZDA in konec koncev tudi UNFCCC z obvezujočo Pariško pogodbo, interesa za upravljanje s problematiko niso izrazili.

Prevlada drugih politično-ekonomskih interesov je vsekakor velika ovira okoljskih režimov. Blaženje podnebnih sprememb je že v splošnem znano kot “tragedija skupne lastnine”, kar se nanaša predvsem na nacionalni interes in njeno ekonomsko učinkovitost.⁶⁶ Nekatero državo so bolj odvisne od uporabe fosilnih goriv, medtem ko druge bolj od živalske proizvodnje (Nordgren 2016, 1048). Predvsem v državah v razvoju, kjer je živinorejska panoga bolj obsežna kot na primer prometni sektor, seveda ni v nacionalnem interesu, da se podnebne spremembe rešujejo s spreminjanjem ali omejevanjem živinoreje (prav tam).

Poleg politično-ekonomskih interesov so tu še socio-kulturni interesi družbe, ki v primeru problema živinoreje in emisij prav tako zavirajo vzpostavitev uspešnega okoljskega režima. Vlade in organizacije se zavedajo nestrpnosti javnosti ob poseganju v življenjske odločitve ljudi, zato spodbujanje potrošnikov, da spremenijo svoje prehranske navade in uživajo manj mesa, mlečnih izdelkov in ostalih živalskih produktov politikom predstavlja velik izziv. Revell pojasnjuje, da bi uveljavljanje tega predloga bilo najbolj težavno v državah v razvoju, kjer so meso in mleko ter sama živinoreja pomemben del družbe in njihove kulture (kot vir hrane, simbol moči, žrtev ob verskih obredih ali celo kot naložba in premoženje) (2015, 592–593). Po drugi strani Bailey in drugi menijo, da bi bilo manjšo potrošnjo mesa najtežje uveljaviti v razvitih državah s tržnim gospodarstvom, kjer se ljudje močno zavedajo proste izbire in svojih pravic (2014, 15). Prehranjevanje in živinoreja vsekakor nosita velik družbeni in kulturni pomen, predvsem v nerazvitem svetu, medtem ko se v razvitih državah z intenziviranjem dejavnosti ta pomen izgublja.

Odsotnost skupnih interesov med akterji ne more prinesiti istih prepričanj in vzajemnega sodelovanja. Pristranskost in nesodelovanje akterjev zatorej prav tako predstavlja težavo

⁶⁶ Ekonomska učinkovitost v smislu, da se ob zmanjševanju izpustov stremi k čim manjšim nacionalnim in ekonomskim stroškom in seveda k čim večjim bodisi kratkoročnim bodisi dolgoročnim koristim.

ob naslavljanju problema. Ovira sodelovanja ob reševanju problematike živinoreje je, da ni postavljenega (pravno formalnega) okvirja za mednarodno sodelovanje, ki bi kot osnovni temelj mednarodnega režima povezal akterje, da delujejo za skupni cilj. Na področju boja proti podnebnim spremembam je to Konvencija UNFCCC, vendar, kot smo že ugotovili, ta ne naslavlja emisij TGP v živinoreji.

Ob neobvezujočih načelih, ciljih in politikah je logična prisotnost neizpolnjevanja pogojev in določb – še eden izmed omejujočih dejavnikov okoljskih režimov, ki se prav tako bolj ali manj nanaša na države, ki uveljavljajo svojo suverenost in racionalno izbiro. V primeru živinoreje ne moremo govoriti o izpolnjevanju pogojev, ki jih predpisuje pogodba, saj te v praksi ni, lahko pa govorimo o izpolnjevanju predlogov za zmanjševanje izpustov v živinoreji. Od zgoraj preučevanih akterjev predloge za boj proti emisijam TGP v živinoreji ponujajo FAO, NAMAs in Greenpeace.

Teorija nas uči, da je za učinkovit okoljski režim potrebna močna skupina pobudnikov, ki prevladuje nad zaviralci ali opozicijo, v primerjavi s katerimi ima na voljo višja sredstva in je boljše organizirana ter se zato lahko aktivno zavzema za reševanje problema (Grunding in Ward 2015). V realnosti vidimo, da mednarodna skupnost premore zelo malo akterjev-pobudnikov za naslavljanje ekološkega vprašanja intenzivne živinoreje in da o koaliciji dejansko ne moremo govoriti. Je pa zatorej toliko močnejša opozicija na čelu z ZDA, njeno kmetijsko politiko, zakonodajo, ki ščiti intenzivno živinorejo, njenega položaja v mednarodni okoljski politiki ter navsezadnje še stališča in zadnjih ukrepov novoizvoljenega predsednika Donalda Trampa glede podnebnih sprememb.⁶⁷

Prisotnost ZDA v skupini pobudnikov za reševanje problematike živinoreje bi bila izjemnega pomena, ne samo zaradi njene gospodarske in finančne moči, temveč tudi zaradi znatnih tehnoloških in znanstvenih zmožnosti in dobro razvitih kanalov okoljske diplomacije. Kot pravi Al Gore: “Če se lahko karkoli naučimo od zgodovine v tem stoletju, potem lahko mirno trdimo, da bodo možnosti za doseg velike spremembe – ki

⁶⁷ Ameriški predsednik Donald Trump je s 28. 3. 2017 »oživel premogovno industrijo«, s podpisom izvršnega ukaza o energetske neodvisnosti, ki odpravlja vrsto ukrepov in regulacij za reševanje podnebnih sprememb (Davenport in Rubin 2017). S tem začne tudi proces preklica in revizije Obamovega načrta za čisto energijo (*Clean Power Plan*) (prav tam). Treba je omeniti, da so takšna nasprotovanja prisotna tudi v EU, ki pa niso toliko na očeh javnosti kot v ZDA.

so nujne za rešitev svetovnega okolja – izredno majhne, če na tem področju ne bomo prevzeli vodilne vloge v svetu” (1992/1994, 159). Del rešitve pa so vsekakor tudi spremembe v živinoreji.

Strukturni pogoji

Uspešni mednarodni režimi so zakoreninjeni v širšo normativno strukturo mednarodne skupnosti, ki ustvarja pogoje organiziranosti in strukturnega vodenja ter s tem nemoteno upravljanje s problemom. Težave v strukturi predstavljajo drugi sklop omejujočih dejavnikov za učinkovit okoljski režim. V prvi vrsti sta to neobvezujoča politika in nepogodbeni pristop k problemu. Pravno obvezujoče pogodbe in sporazumi oblikujejo jedro mednarodnega režima, saj definirajo skupna (obvezujoča) načela in cilje za reševanje nekega okoljskega problema. Kot že rečeno, globalni sporazumi o emisijah TGP ne nalagajo nobenih obvez državam, kar se tiče izpustov v živinoreji (Moran in Wall 2014, 19). Pogodbe na tem področju ni, zatoj ne moremo govoriti o pogodbenem pristopu k problemu, ki pa je za uspešen režim še kako pomemben.

Prav tako sami kmetje, z izjemo v Novi Zelandiji, niso dolžni poročati ali kakor koli nadzorovati izpuste, ki jih povzročajo s svojimi dejavnostmi (Moran in Wall 2014, 20–21). Malo verjetno je, da bodo kmetje brez obvezujoče politike uvideli situacijo tako resno, da bi na svojo iniciativo spremenili svoje kmetijsko upravljanje. Hkrati je implementacija strogih regulativ v kmetijstvu lahko zelo težavna. Ilea ponuja tri razloge za to (2009, 157): prvič, kmetijska industrija še ni pripravljena omejiti emisij ter izboljšati tehnologije, saj to zahteva veliko vložene energije kot tudi finančnih sredstev; drugič, mali kmetje si v velikih primerih ne morejo privoščiti potrebnih investicij; in tretjič, postavljanje omejitev v kmetijstvu je na splošno zelo kompleksno (v tem primeru je izjema le EU).

Postopkovne in sistemske ovire prav tako otežujejo vzpostavitev uspešnega okoljskega režima (za podnebne spremembe), ki bi vključeval omejevanje izpustov v živinorejski panogi. Glavna sistemska ovira reševanja kakršnega koli ekološkega vprašanja je, da “struktura globalno političnega sistema, sestavljenega iz neodvisnih suverenih držav, enostavno ni primerna za naslavljanje kompleksnih, medsebojno odvisnih, mednarodnih

okoljskih problemov, katerih vzroki, učinki in rešitve presegajo nepovezane politične meje” (Downie 2005, 71). V takšnem sistemu je težko doseči učinkujoče sodelovanje in organiziranost med državami, da bi primerno naslovile problematiko živinoreje. Kot že navedeno, na področju živinoreje vsaka država deluje na podlagi nacionalnih političnih, ekonomskih ali socio-kulturnih interesov, saj si v sistemu brez svetovne vlade, s prepoznano nad-avtoriteto, to seveda lahko privoščijo.

O postopkovnih ovirah v primeru omejevanja izpustov v živinoreji težko govorimo, saj te nastopijo šele, ko akterji že aktivno poizkušajo reševati nek globalni problem.⁶⁸ Ob upravljanju z našo izbrano problematiko ukrep najmanjšega skupnega imenovalca, ki so ga akterji pripravljene sprejeti, ni le ovira, temveč je celo ta trenutno zelo težko dosegljiv, če svetovne sile, kot je ZDA, nasprotujejo podnebni politiki. Lahko pa govorimo o drugi oviri, in sicer zelo počasnem razvoju vzpostavljanja režima, saj se od leta 2006, ko je FAO začel osveščati o količinah emisij TGP v živinoreji, prav veliko ni spremenilo. Kljub raziskavam, poročilom in predlogom, do konkretne strategije in ukrepov na tem področju še ni prišlo.

Problem učinka živinoreje na podnebje spremlja znanstvena kompleksnost in negotovost, ki prav tako negativno vpliva na delovanje režima. Že v splošnem so ukrepi za blaženje v kmetijstvu precej bolj kompleksni kot v drugih industrijah s homogeno proizvodnjo in tehnologijami za omejevanje škodljivih emisij (Moran in Wall 2014, 23). Negotovosti se pojavljajo v povezavi z učinkovitostjo in sprejemljivostjo posredovanja politike. Vlade lahko od izvrševanja ukrepov, kot so izobraževanja in informativne kampanje za obdavčevanje in regulacijo, ki bi vplivali na spremembe v prehrani, odvrne pomanjkanje jasnih dokazov o učinkovitosti teh (Bailey in drugi 2014, 15). Hkrati pomanjkanje dokazov dovoljuje nasprotnikom, ki posegajo v proces, da preusmerijo pozornost na možnost neželenih posledic in tako preložijo ukrepanje (prav tam).

⁶⁸ Kot smo povedali že v teoretičnem delu, najbolj pogosti postopkovni oviri za učinkovit mednarodni okoljski režim sta ukrep najmanjšega skupnega imenovalca in časovni zamik – počasen razvoj in implementacija (Downie 2005, 72).

Financiranje in zmogljivost

Mednarodni okoljski režimi kot tipi institucij za uspešno upravljanje s specifičnim globalnim okoljskim problemom zahtevajo visoko finančno in administrativno podporo. Zadnja skupina problemov okoljskih režimov, ki ovira naslavljanje omejevanja izpustov v živinoreji, je finančne in zmogljivostne narave in vključuje nezadostna sredstva, stroškovno neučinkovitost (ekonomski ne potencial) in nizke zmogljivosti za izvrševanje ukrepov.

Jasno je, da vsak akter stremi k učinkovitem in nizko stroškovnem blaženju emisij TGP. Nekateri ukrepi zmanjševanja izpustov v živinoreji predstavljajo zelo drago implementacijo, glede na stroške zmanjševanja enake količine emisij v drugih gospodarskih panogah, kot so prevoznništvo, energetika, in industrija (Moran in Wall 2014, 20). Problem je, da se na področju živinoreje s preučevanjem in razvijanjem okoljsko in stroškovno učinkovite politike nihče ne ukvarja.⁶⁹ Globalno, živinoreja predstavlja kar do polovice tehničnega potenciala za omejevanje emisij v sektorjih kmetijstva, gozdarstva in rabe zemljišč,⁷⁰ vendar pa je ekonomski potencial upravljanja s temi alternativami manj kot 10-odstoten, in sicer zaradi omejitev pri sprejemanju ukrepov, stroškov in številnih kompromisov (Herrero in ostali 2016, 1 in 8). Na drugi strani so zmožnosti blaženja izpustov ob zmanjševanju potrošnje živalskih produktov velike, a je v tem primeru ekonomski potencial trenutno še vedno neznan (prav tam, 1).

Nizke finančne, politične in administrativne zmogljivosti zavirajo uveljavitev in izvrševanje ukrepov ter konec koncev tudi izpolnjevanje določb okoljskih sporazumov, ki so večkrat izjema kot pravilo. V primeru živinoreje, kjer do konkretnega sporazuma v mednarodni skupnosti še ni prišlo, o izpolnjevanju težko govorimo, vsekakor pa lahko trdimo, da so omenjene zmogljivosti zelo nizke, tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Ena od ovir ob načrtovanju ukrepov za ublažitev emisij v živinoreji in kmetijstvu

⁶⁹ Eden od primerov je (v prejšnjem poglavju obravnavani) program ECCP, zadolžen za prepoznavanje najbolj ekoloških in stroškovno produktivnih političnih ukrepov za zmanjševanje emisij TGP za Evropo. Živinoreje program ne omenja in z njo ne upravlja.

⁷⁰ Visoka tehnična zmogljivost se kaže v možnostih upravljanja, kot so trajnostno intenziviranje živinorejske proizvodnje, spodbujanje skladiščenja ogljika, omejevanje izpustov iz gnojil ter zmanjševanje povpraševanja po živinorejskih izdelkih (Herrero in ostali 2016, 1).

nasploh so tudi omejene raziskovalne zmogljivosti (Van Dijk 2015, 14), ki jim botruje politični vakuum – pomanjkanje pozornosti, namenjeni problematiki med politiki in oblikovalci javnega mnenja (Bailey in drugi 2014, 2). Glede na vidno neukrepanje, akterji v področje živinoreje in izpustov niso prav veliko finančno vlagali, zato je nerelevantno govoriti tudi o nepravilni porazdelitvi stroškov, kar je sicer ena izmed najpogostejših težav reševanja globalne okoljske problematike.

Zaključek

Problemi mednarodnih okoljskih režimov ob upravljanju z globalno problematiko živinoreje in izpustov so vsekakor prisotni. Težko je reči, kateri od omejujočih dejavnikov, ki smo jih opisali, je ključen in najbolj odgovoren za potiskanje tako pomembnega okoljskega vprašanja v ozadje, saj se med seboj zelo prepletajo in so soodvisni. Na primer, če ni skupnih interesov, ni sodelovanja med akterji; če ni mednarodne obvezujoče politike, ni organiziranosti, izpolnjevanja pogojev ali predlogov, in tako države še bolj delujejo v skladu z nacionalnimi interesi; in če ni zadostnih sredstev, ni ukrepanja. Omejujoči okoljski dejavniki igrajo torej pomembno vlogo ob neupravljanju ali neaktivnem upravljanju s problematiko, vendar pa je to le del celotne zgodbe. Drugi del ozadja in razlogov za neobvladovanje bomo iskali v trenutnem kmetijsko-živilskem sistemu in prehranskih strukturnih pogojih.

4.2 Umestitev problematike živinoreje v dane prehransko strukturne pogoje svetovnega kmetijsko-živilskega sistema

Prehranska industrija velja za največjo gospodarsko panogo na svetu. Spremembe v 90. letih in industrializacija so usmerile njen potek v destruktivno in nestabilno smer delovanja, ki ne prinaša le družbenih tveganj, kot so lakota, varnost hrane, varnost preskrbe s hrano ter zdravje, temveč znatno prispevajo k uničujočem posegu v okolje.⁷¹ Svetovna prehranska proizvodnja, trgovanje in sama potrošnja so med povzročitelji globalnega segrevanja. “Hrana je ključen povzročitelj podnebnih sprememb,” pravi

⁷¹ Spremembe v 90. letih, ki so imele ogromen vpliv na prehranski sistem, so: vse daljša povprečna življenjska doba, urbanizacija po celem svetu, globalizacija živilskega trga, tehnološke spremembe, spremembe vrednot in upad tradicionalne gospodinjske vloge (Tansey in Worsley 1995, 3–4).

organizacija Grain.⁷² Način, kako je hrana proizvedena in kako pride do potrošnika (od kemičnih gnojil, težkih mehanizacij, kmetijske tehnologije odvisne od petroleja, krčenja gozdov in savan za potrebe živinoreje, do ustvarjanja podnebnju škodljivih izpustov in ostankov ob odvečnem pakiranju, pridelavi, hlajenju in transportu živil) ustvarja okoli polovice vseh emisij TGP, povezanih s človekovo dejavnostjo (Grain 2012, 97).

Močan odtis na okolju pušča tudi kmetijstvo – temelj prehranske industrije. Gledano z vidika osnovne ekologije je kmetijstvo v vseh oblikah od nekdaj posegalo v naravno okolje, z revolucionarnim razvojem (industrializacijo, specializacijo in modernizacijo) skozi vsa tri obdobja prehranskih režimov pa je danes največji ekološki uničevalec na svetu (Weis 2013, 46). Na drugi strani kmetijstvo kot panoga ponuja zelo malo alternative in precej manj stroškovno učinkovitih možnosti, kot na primer energetski, transportni in gradbeni sektor, in zatorej še zdaleč ne prispeva k zmanjševanju emisij TGP (Thorton 2010, 2861–2862).

Agro-živilski sistem je bil skozi industrializacijo kmetijstva – po Bernsteinu eden izmed ključnih elementov delovanja prehranskih režimov – že v osnovi destruktivno postavljen in naravnan, specializirana živinoreja pa kot del te ureditve mora delovati v pogojih, ki jih sistem ponuja. S svojo intenzivno proizvodnjo živinoreja predstavlja in nosi velik del odgovornosti svetovnega sistema kmetijsko-živilske industrije za izkoriščanje naravnih virov, poseganja v okolje, in to kar nas najbolj zanima – za povzročanje emisij TGP.

Industrializacija živinoreje in potrošnja mesa – trendi

Namesto, da bi se za potrebe reševanja globalne krize podnebnih sprememb, intenzivnost reje živali zmanjševala, se ta globalno gledano še vedno povečuje. Kot vsaka druga industrija, živinoreja deluje na principu ponudbe in povpraševanja (Ilea 2009, 162). Povedano že v uvodu, širjenje živinorejske panoge se z večanjem povpraševanja po živalskih produktih, ki ga poganja rast svetovnega prebivalstva, povečevanje osebnih

⁷² Grain je majhna mednarodna neprofitna organizacija, ki daje podporo majhnemu kmetu in družbenim gibanjem v njihovih bojih za prehranski sistem, ki bi imel posluš za ohranitev biodiverzitete in bi ga upravljala skupnost (Grain 2012).

prihodkov, urbanizacija in spremembe v prehranjevanju,⁷³ še zdaleč ni ustavilo. Panoga je v zadnjih desetletjih brez težav sledila temu povpraševanju s povečano produktivnostjo, ki jo je dosegla z razvojem znanosti o živalih in tehnologije ter znanstvenim in tehnološkim napredkom v reji, prehrani in veterini (Thornton 2010, 2864).

Povpraševanje po mesu in ostalih živalskih produktih narekujejo kupci, ki so del vse bolj potrošniške družbe. Povprečen posameznik v današnjih časih zaužije namreč skoraj dvakrat toliko mesa kot povprečna oseba dve generaciji nazaj (Weis 2013, 1).⁷⁴ Na vprašanje kako, da se je potrošnja mesa povečala tako močno, Richard Robbins odgovarja, da je za to potrebno “razumevanje odnosov med špansko govedorejo, britansko kolonizacijo, ameriško vlado, ameriškim bizonom, domorodnim prebivalstvom, avtomobili, hamburgerjem in restavracijam s hitro prehrano”.⁷⁵ Če izvzamemo zadnje tri novodobne elemente, je odnos jasen: vse večja uporaba in popularnost avtomobilov je omogočila razcvet *fast-food* restavracijam, ki so s hitom hamburgerja spodbudile pridelavo govedine. Sicer pa je večjo dostopnost mesa ustvaril korporativno-okoljski prehranski režim, v čigar pogojih so se osnovale prehranske verige, ki ugajajo in ciljajo na zahteve elitnih potrošnikov (predvsem v zahodnem svetu in državah v razvoju).

Verige restavracij s hitro prehrano so še vedno eden najbolj rastočih sektorjev v živilski industriji. Industrija hitre prehrane in mesna industrija gresta z roko v roki in promovirata ena drugo. McDonalds je na primer največji kupec govedine, svinjine in krompirja ter drugi največji kupec piščančjega mesa v ZDA (Schlosser 2001, 4). Uživanje govedine je močno prešlo posameznikove preference prehranjevanja in je posledica kulture, v kateri hrano kot proizvod ustvarjajo ekonomski, politični in družbeni odnosi.⁷⁶ Torej, če hočemo omejiti izpuste TGP z zmanjševanjem potrošnje mesa, je potrebno spremeniti

⁷³ Spremembe v prehrani s povečano potrošnjo mesa Weis poimenuje ‘*meatification of diets*’ – “radikalni preskok uživanja živalskih produktov iz periferije v center prehranskih vzorcev človeka” (2007, 17), ki se je zgodil z industrializacijo proizvodnje živinoreje.

⁷⁴ Leta 1961 je od treh milijard ljudi človek povprečno pojedel 23 kg mesa in 5 kg jajc na leto, medtem ko je leta 2011 od sedmih milijard ljudi človek v povprečju pojedel 43 kg mesa in 10 kg jajc letno – kar pomeni, da se je v pol stoletja svetovna mesna proizvodnja štirikratno povečala (od 71 do 297 milijonov ton) (FAO Statistic Division. V Weis (2013:1)).

⁷⁵ Robbins, Richard. 1999. *Global Problems and the Culture of Capitalism*. Boston: Allyn and Bacon. V Shah (2000).

⁷⁶ Robbins, Richard. 1999. *Global Problems and the Culture of Capitalism*. Boston: Allyn and Bacon. V Shah (2000).

navade in kulturo prehranjevanja, ki ne predstavlja le poseganja v vsakdanjik ljudi, temveč je povrh vsega še ekonomsko nedonosno.

Industrijska proizvodnja živinoreje – na eni strani gonilna sila neizmerne rasti potrošnje mesa in drugih živalskih izdelkov ter na drugi strani posledica vse večjega povpraševanja – zahteva industrijski način kmetovanja in metode intenzivne proizvodnje, kot sta *Intensive or Industrial Livestock Operations* (ILOs) in *Concentrated Animal Feeding Operations* (CAFOs). ILOs je metoda, za katero je značilna obsežna uporaba, intenziviranje, osredotočanje na gospodarski dobiček in povečano uporabo sredstev, ki ne izvirajo s kmetije (Abdalla 2002, 175). ILOs je del široke mreže industrijskih tehnik in dejavnosti, ki ob uporabi monokulturnih pridelkov za krmo vključujejo nevzdržno porabo virov za proizvodnjo živinoreje – porabljajo namreč neizmerne količine omejenih virov, kot so voda in fosilna goriva, prispevajo k upadu biodiverzitete, krčenju gozdov in eroziji tal ter ustvarjajo znatno količino emisij TGP (York 2013).

CAFOs, še ena oblika visoko specializiranih industrijskih obratov, vključuje zadrževanje ogromne populacije živali v prenatrpanih, industrijskih prostorih, ki omogočajo pospeševanje njihove rasti in upravljanje z njihovim bioritmom (Weis 2007, 19). FAO predpostavlja, da se 80 odstotkov vse vzreje v živinorejski proizvodnji na svetu zgodi znotraj industrijskih CAFOs sistemov (Parlberg 2013, 143). Tako obrati zagotavljajo večjo količino kupcu prilagojenih živalskih izdelkov po veliko nižji tržni ceni, a po drugi strani vzbujajo vse več nasprotovanj zagovornikov za dobrobit živali, javno zdravje in zaščito okolja, ki še posebej opozarjajo na tri najbolj zaskrbljujoče dejavnosti sistemov: okužbe mesa z mikrobi, prekomerna uporaba antibiotikov in onesnaževanje vode in zraka (prav tam, 142–145). Ta način intenzivne proizvodnje živinoreje se je – v tretjem prehranskem režimu – ustvaril s pomočjo odprtosti za direktne investicije transnacionalnih podjetij, ki so spodbujale mesno-intenzivno prehrano (Friedman 1993, 36).

Industrijski kompleks med žitom, oljnicami in živinorejo

Vse večji potrošnji in rastočim trgom mesnih produktov – predvsem v državah v razvoju – botruje poceni, industrijsko pridelano meso, za katerim (poleg tehnologije

industrijskega kmetovanja) še danes stoji izobilje nizko cenovne krme (Grain 2012, 69). Weis je dejavnike, kot so spremembe v prehranskih navadah, povečano povpraševanje in potrošnja mesa ter učinek industrializirane živinoreje postavil znotraj dinamike industrijskega kompleksa med žitom, oljnicami in živinorejo (*industrial grain-oilseed-livestock complex*). Kompleks je dominantni kmetijski sistem, ki ga podpirajo tehnologija, vlagatelji in korporacije, zaznamujejo ga izgube ogromnih količin uporabnih hranil, deluje pa v predelih milejšega podnebja z širjenjem na tropska območja (Weis 2013, 8).⁷⁷

Zgodovinski razvoj kompleksa izhaja iz drugega prehranskega režima, in sicer iz obdobja kroničnih presežkov žita ameriških kmetov. V iskanju kar se da dobičkonosnega načina porabe teh presežkov je velik del žita “zaokrožil skozi hitro-rastočo populacijo koncentrirane živine” (prav tam, 73). Med letoma 1950 in 1985 so v ZDA in Evropi dve tretjini razcveta pridelanega žita namenili za krmo živalim, kasneje pa je ta dinamika spodbudila še eksplozivno rast industrijske proizvodnje oljnic in tako odprla serijo odprtih možnosti v živinorejski proizvodnji, pridelavi in maloprodaji (prav tam, 73–74).

Revolucionarno povečanje pridelovanja in donosa na kmetovalca je podkrepilo svetovno preskrbo s hrano in preoblikovalo navade prehranjevanja na zelo neenak, nepravilčen način (prav tam, 8). Prvič, sistem je spodbujal vse večji vnos mesa v prehrano razvitega sveta, in drugič, vzbujala se je resna odvisnost od poceni uvoza žit v revnih državah – ta je sicer pomagal ohraniti rast prebivalstva, ampak je istočasno kvaril njihovo kmetijsko-živilsko samopreskrbo (Weis 2013, 8 in Levy 2014). Globalno gledano, živinoreja še vedno potroši okoli ene tretjine vsega proizvedenega žita in še večji delež vseh pridelanih oljnic (Weis 2013, 4).

Nadnacionalne družbe – multinacionalke/korporacije

Ob razcvetu industrializirane živinoreje vlogo močnega akterja – ne da bi ob tem naslavljal vse večjo količino izpustov – igrajo nadnacionalne družbe. K vzponu največjih kmetijskih multinacionalk na svetu skozi tretji prehranski režim so pripomogle

⁷⁷ Prispodoba za sistem so območja z oceani monokulturnih rastlin in otoki, skoncentriranimi s farmskimi živalmi, ki jih obdajajo ogromne količine krme iz žit in oljnic (koruza, soja, ječmen, sirka, oves, olje oljne ogrščice – *canola*), ki tečejo skozi farne prašičev, perutnine in goveda (Weis 2013, 8).

izvozne ambicije, podkrepljene s strani vladnih programov, kot tudi rast in industrializacija (zgoraj preučevanega) kompleksa (Weis 2007, 161). V obdobju omenjenega režima je za naš primer ključno vlogo odigral "projekt globalizacije", ki je skozi proces liberalizacije gospodarstva korporativnim entitetam omogočil vse pravice za upravljanje v kmetijsko-živilskem sistemu. Danes nadnacionalne družbe uveljavljajo oblast in moč skozi monopolni položaj, ki ga uživajo na trgu ter preko lobiranja nad državnimi vladami (Paarlberg 2013, 214).⁷⁸ Korporacije presegajo nacionalno raven delovanja in so s svojimi interesi, rastjo in prilagodljivostjo glavni predstavniki in upravičenci v razvoju globalnega živilskega gospodarstva (Weis 2007, 7).

Nadnacionalne družbe, s sedežem v ZDA, so na vodilnem mestu v industrijski inovativnosti in povečevanju produktivnosti v živilorejski panogi, s katero upravlja še manjše število operaterjev kot v panogi industrijsko obdelanih monokultur – predstavljajo namreč več kot sedmino svetovne mesne proizvodnje (Weis 2013, 99). To samo še krepi monopolni položaj določenih družb, ki, ne le da ob svojem delovanju nimajo interesa zmanjševati okoljskih tveganj, temveč celo izvajajo pritisk na okoljske organizacije. Mnoge izmed največjih svetovnih okoljskih organizacij namreč glavnino finančnih sredstev prejemajo od globalno najmočnejših in najbolj onesnažujočih nadnacionalnih družb ter v večini črpajo iz relativno bogatih volilnih enot (*constituencies*) (prav tam, 32). Andersen in Kuhn pojasnjujeta, da velike mednarodne okoljske organizacije ne upravljaajo z živilorejo in okoljskimi problemi, ki jih prinaša, ker bi to škodilo njihovemu "poslovanju" in ker si enostavno morajo zagotavljati zanesljive vire financiranja (2016, 22). V svetu agro-živilskega gospodarstva, v katerem prevladujejo nadnacionalne družbe, bo vedno obstajal konflikt med željo po dobičku in stroški ukrepov za implementacijo visokih okoljevarstvenih standardov, med drugim tudi za zmanjševanje emisij TGP.

Režim kmetijskih subvencij

Režim kmetijskih subvencij je zrcalo neenakosti v globalnem živilskem gospodarstvu. Sistem, v katerem subvencioniranje spodbuja in ustvarja presežno proizvodnjo, se je

⁷⁸ Korporativni monopol v prehranski industriji se kaže v dejstvu, da 90 odstotkov mednarodnega trgovanja z žiti poteka skozi samo štiri zasebna podjetja: Archer Daniels Midland, Bunge, Cargill in Louis Dreyfus (skupno poznani kot ABCD prodajalci) (Paarlberg 2013, 214).

vzpostavil že v drugem prehranskem režimu. Danes najbolj bogate države na svetu skupaj potrošijo 200 milijard ameriških dolarjev za subvencije v svojih kmetijskih panogah (Weis 2007, 25).⁷⁹ Narava režima kmetijskih subvencij zagotavlja, da je ogromna količina presežkov namenjena izvozu in da kmetijstvo prejema ustrezno državno podporo. Sicer pa je z vzpostavitvijo sistema subvencioniranja rasla tudi moč nadnacionalnih družb. Gledano z vidika korporacij, je idealni model režima subvencij tisti, ki ima minimalni nadzor proizvodnje; omejeno ali ničelno posredovanje države v cene; in vsebuje državne subvencije, ki so osredotočene na neposredna plačila, povezana s količino proizvoda kot kompenzacija za znižane cene (prav tam, 67–68). To trgov in kroničnih presežkih omogoča, da določajo ceno in zagotavljajo poceni ponudbo.⁸⁰

Visoke kmetijske subvencije v bogatih državah prinašajo težave v smislu družbenih in okoljskih tveganj. Izkrivljanje trga spreminja cene in navade potrošnikov; nezdrava hrana postaja cenejša, kar pomeni nezdravo prehranjevanje in tveganja za zdravje; povrh vsega se povečujejo še okoljski stroški; medtem ko vse to gre v korist agro-živilski industriji, katere produkti so veliko cenejši, kot bi morali biti (Shah 2000). Raj Patel meni, da bi z upoštevanjem okoljskih stroškov, ki jih puščata za sabo živinoreja in proizvodnja mesa, morala realna cena hamburgerja, namesto štirih, znašati 200 ameriških dolarjev (2010).

Naslavljanje zdravstvenih in okoljskih stroškov s strani vlade, bi postavilo v konflikt vlado samo. Zmanjševanje subvencij, ki ustvarjajo zdravju škodljiva prehranska tveganja, zmanjšuje dobiček agro-živilskih obratov, ki se od trenutnega sistema okoriščajo, kar pomeni, da se znižuje celotni BDP in tako neposredno vpliva na gospodarsko rast – enega glavnih interesov vlade (Shah 2000). Vse to prinaša začaran krog, v katerem pa se bodo za nadaljnji razvoj sistema živinoreje morali najti ukrepi, ki bi vključevali kompromise med varnostjo preskrbe s hrano, revščino, zdravjem, enakostjo, zaščito in trajnost okolja ter gospodarskim razvojem.

⁷⁹ Za primerjavo, te iste države skupaj namenijo manj kot 1 milijardo ameriških dolarjev za uradno razvojno pomoč za kmetijski razvoj v revnih državah (Weis 2007, 25).

⁸⁰ K opisanemu modelu sta se zelo približala kmetijsko-subvencijska režima ZDA in EU (Weis 2007, 68) – akterja, ki v industrializirani živinoreji največ proizvajata. Medtem ko je režim ZDA vodilni v prevze manju omenjenega modela, se je EU močno pomaknila v taisto smer z reformo SKP iz leta 1993 (prav tam), ki zmanjšuje zjamčene cene, spodbuja, namesto da bi zmanjševala presežke in namesto subvencij uvaja neposredna plačila – rezultat je politika (značilna za ZDA), ki favorizira trgovce nad proizvajalci (McMichael 2005, 282).

Zaključek

Na razvoj in vzpostavitev današnjega kmetijsko-živilskega sistema, čigar pogoji zavirajo upravljanje okoljskih akterjev s problematiko živinoreje, so močno vplivali elementi iz posameznih obdobjih prehranskih režimov. Pomembno vlogo so ob tem odigrali elementi, kot so: subvencioniranje in prekomerna pridelava iz drugega prehranskega režima, ki se je sicer s krizami ustavilo, a se kasneje z rastjo korporacij (v obliki režima kmetijskih subvencij) spet vzpostavilo; industrializacija, specializacija in modernizacija kmetijstva, ki so praktično napredovala skozi vse režime; rast in večanje moči agro-živilskih korporacij ter kopičenje agro-industrijskega kapitala v tretjem prehranskem režimu; in navsezadnje še ugajanje zahtevam elitnih potrošnikov (in hkrati vplivanje na njihove prehranske navade) v tretjem prehranskem režimu.

Za vpogled v celostno sliko svetovne kmetijsko-živilske ureditve na področju živinoreje in emisij TGP so, poleg elementov preteklih režimov, ključnega pomena še sodobni dejavniki – delovanje svetovnega živilskega gospodarstva in kmetijske industrije, intenzivna živinoreja in potrošnja mesa, industrijski kompleks, nadnacionalne družbe in režim kmetijskih subvencij –, ki z vidika živinoreje in njenega vpliva na okolje še poglobljajo problematiko.⁸¹

Industrializacija in rast svetovne populacije je sprožila večje povpraševanje po hrani (vključno z živalskimi proizvodi), kar je narekovalo potrebo po subvencioniranju proizvajalcev. Dohodkovna podpora je ustvarjala presežke, ki so vključno s povečanim povpraševanjem povzročili nižje cene. Presežna proizvodnja se znajde v dolgih globalnih prehranskih verigah, hkrati pa narašča potrošnja mesa in spreminjajo se prehranske navade. Vse to je spodbudilo širjenje intenzivnega kmetijstva in intenzivne živinoreje ter rast in večanje moči kmetijsko-živilskih nadnacionalnih družb.

Zgodba naprej je jasna: na eni strani imamo intenzivno oziroma industrijsko živinorejo, ki, vključno s povečevanjem emisij TGP, pušča za sabo ogromen ekološki odtis, na drugi strani pa sistem (monopolističnih korporacij, lokalno močnih interesov proizvajalcev,

⁸¹ Za razumevanje povezave med elementi prehranskih režimov, sodobnimi dejavniki in neobvladovanjem problematike živinoreje glej prilogo C.

svetovne industrije in prodajalcev), ki ustvarja pritisk na akterje mednarodnih okoljskih režimov, zaradi česar se ti pogosto enostavno ne ukvarjajo z okoljskim problemom. Vmes nekje je šibki potrošnik, ki je sicer glede povezave med svetovno živinorejo in globalnim segrevanjem ozaveščen s strani okoljskih aktivistov, a vendar kot del vse bolj potrošniške družbe ujet v sistemu velikih. Rezultat vseh teh dejavnikov (tako sodobnih kot preteklih), ki kot domine vplivajo in učinkujejo eden na drugega, je v našem primeru neobvladovanje problematike živinorejske panoge in izpustov.

5 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

V tem magistrskem delu smo se posvetili mednarodnim režimom in živinorejski panogi z vidika zapostavljanja njenih negativnih učinkov na okolje in družbo, ob čimer smo se osredotočili na njen prispevek k emisijam TGP in na (ne)obvladovanje te problematike s strani mednarodne okoljske skupnosti. Raziskovalni cilji, ki smo jim sledili skozi nalogo, so bili: teoretično preučiti mednarodne režime, mednarodne okoljske režime in njihovo obvladovanje globalnih okoljskih problemov ter evolucijo in elemente prehranskih režimov; analizirati vlogo in delovanje okoljskih režimov, njihovih akterjev in drugih dejavnikov na področju ukvarjanja s problematiko živinoreje; in umestiti problematiko živinoreje v dane prehransko strukturne pogoje, ustvarjene skozi tri prehranske režime ter preučiti vlogo svetovnega kmetijsko-živilskega sistema ob (ne)obvladovanju problematike. Osrednji cilj naše raziskave je bil odgovoriti na raziskovalno vprašanje: *Kakšen je vpliv mednarodne okoljske režimske ureditve in kmetijsko-živilskega sistema na (ne)obvladovanje globalne problematike živinoreje?*

Četudi smo v začetni fazi poglobljanja v temo že uvideli, da gre za dokaj zapostavljen globalni problem, je bilo v prvem delu empirične raziskave potrebno naprej ugotoviti, ali gre za obvladovanje ali neobvladovanje globalne problematike živinoreje s strani mednarodnih okoljskih akterjev. S pomočjo študije primerov okoljskih akterjev – institucije, agencije, programi in organizacije v okviru ZN; EU in ZDA kot entitete in njihove politike, ter NVO (primer Greenpeace) in države v splošnem – smo ugotovili, da ti delujejo zelo neaktivno oziroma ne obvladujejo problematike. Kot je razvidno iz raziskave, nekateri akterji ponujajo rezultate študij in raziskav, ki prikazujejo ogromen

prispevek svetovne živinoreje k emisijam TGP, ter poročila, predloge in rešitve, kako omejiti količino izpustov v panogi. Vendarle pa odsotnost za akterje oprijemljivih in obvezujočih strategij, ciljev ali agende ter konkretnih ukrepov, in na drugi strani prisotnost nasprotujočih politik (predvsem v ZDA),⁸² kažejo na neobvladovanje živinorejske globalne krize.

Z analizo omejujočih dejavnikov (ki smo jih izluščili iz teorij mednarodnih okoljskih režimov) za uspešen in učinkovit režim na področju živinoreje smo razkrili del ozadja neobvladovanja problematike okoljskih akterjev. Med omejujočimi dejavniki na področju problematike živinoreje največ težav povzročajo akterji s svojim vedenjem in sami strukturni pogoji. Spoznali smo, da nekateri okoljski akterji sicer kažejo zanimanje za problematiko, vendar je njihova nezainteresiranost za uveljavitev konkretnih ukrepov in aktivno delovanje (razen programa NAMAs v nekaterih državah) še vedno velika ovira uspešnemu režimu. Hkrati v državah prevladujejo drugi politični, ekonomski in socio-kulturni interesi in tako smo ob odsotnosti mednarodne agende, ki bi naslavljala problematiko živinoreje, priča pristranskosti in nesodelovanju med akterji. Velika omejitev je tudi neizpolnjevanje predlogov za omejevanje emisij TGP v panogi, medtem ko pogodbenih pogojev tako ali tako ni postavljenih. Poleg vsega pa ob odsotnosti koalicije za reševanje problema nasproti stoji še močna opozicija na čelu z ZDA s svojimi zmogljivostmi.

V okviru strukturnih pogojev smo kot omejujoče dejavnike prepoznali: neobvezujočo politiko, ki bi določala zmanjševanje izpustov na področju živinoreje; samo naravo strukture globalnega političnega sistema (sestavljenega iz neodvisnih, suverenih držav); počasen razvoj vzpostavljanja režima; kompleksnost ukrepov za blaženje emisij v kmetijstvu nasploh; ter vladno nesprejemanje politike, ki bi bila potrebna za obvladovanje problematike. Poleg neučinkovitega ravnanja okoljskih akterjev in težav v strukturi so tu še omejujoči dejavniki finančne in zmogljivostne narave. Visoki stroški implementacije ukrepov za omejevanje izpustov v živinoreji in nezadostna sredstva; slab razvoj okoljsko in stroškovno učinkovite politike na področju panoge; ter nizke finančne,

⁸² V primerjavi z EU je bilo za ZDA mogoče najti veliko več podatkov (sekundarnega vira) o vplivu lobistov in nasprotujočih politikah, kar pa še ne pomeni, da se v EU to ne dogaja. Lahko pa iz tega sklepamo, da je v primeru EU interes za opozarjanje na globalne probleme živinoreje zelo šibek.

administrativne in raziskovalne zmogljivosti, tako na državni kot na mednarodni ravni, prav tako zavirajo vzpostavitev učinkovitega režima, ki bi obvladoval živinorejsko problematiko.

V drugem delu raziskave smo vzroke za neobvladovanje iskali v samem svetovnem kmetijsko-živilskem sistemu, ki ustvarja določene pogoje, znotraj katerih deluje živinorejska panoga. Skozi delo smo spoznali, da se je ta sistem izoblikoval skozi tri prehranske režime, ki so prispevali k vzpostavitvi za nas "kritičnih" dejavnikov, ki se med seboj povezujejo in povzročajo neobvladovanje problematike živinoreje.⁸³ To so: intenzivna živinoreja in potrošnja mesa, industrijski kompleks, nadnacionalne družbe in režim kmetijskih subvencij. Torej na vprašanje, kakšen je vpliv mednarodne okoljske režimske ureditve in kmetijsko-živilskega sistema na (ne)obvladovanje globalne problematike živinoreje, odgovarjajo omejujoči dejavniki za uspešen in učinkovit okoljski režim na področju živinoreje ter "kritični" dejavniki svetovnega agro-živilskega sistema in njihovo prispevanje k ne naslavljanju problematike.

Dejstvo je, da je sam globalni kmetijsko-prehranski sistem velika ovira okoljskim režimom pri naslavljanju problema živinorejske panoge in njenega učinka na okolje. Okoljski akterji ob pritisku, ki ga izvaja sistem, težko vzpostavijo mednarodno politiko zmanjševanja izpustov v intenzivni reji živali in kmetijstvu nasploh, hkrati pa so nadnacionalne korporacije poskrbele, da je kmetijsko-živilska panoga trenutno bolj osredotočena na prehransko industrijo in storitve, kot pa na samo kmetijstvo in izboljšave v smeri trajnostnega, ekološko prijaznejšega kmetovanja.

Če vse skupaj še bolj povežemo, govorimo o zelo mladem, če mu lahko tako rečemo, okoljskem režimu živinoreje. Četudi je minilo že več kot deset let, odkar se je o problematiki začelo javno razpravljati, je režim še vedno v zgodnji fazi, v kateri se oblikujejo študije o problematiki in potencialnih rešitvah, ki pa morajo biti prepoznane s strani močnih akterjev. Poleg tega so v omenjenem obdobju desetih let nastopile številne krize (gospodarska kriza, kriza visokih cen hrane in kriza strmih padcev cen nekaterih dobrin), ki so preusmerile pozornost akterjev. Naše magistrsko delo ponazarja, da je

⁸³ Za povezave, kako je vsak izmed treh prehranskih režimov prispeval k vzpostavitvi kriznih dejavnikov in kako taisti dejavniki povzročajo neobvladovanje problematike, glej prilogo C.

mednarodna ureditev na področju živinoreje (okvir procesov delovanja okoljskih režimov in dani strukturni pogoji svetovnega kmetijsko-živilskega sistema skupaj) mlad režim, ki bo moral do uspešnega in učinkovitega upravljanja s problematiko še skozi dolgotrajen in kompleksen proces, ki ga poganjajo kompatibilnost akterjev, skupna prepričanja, norme in pravila ter v rešitve usmerjeni postopki odločanja. Prvi korak k temu je vsekakor preskok k splošnemu prepoznavanju problematike celotne mednarodne skupnosti – tako okoljskih kot kmetijsko-živilskih akterjev –, ki bi prinesel skupni interes in kolektivno ukrepanje.

Generalno, magistrsko delo prispeva k osveščanju o prispevku svetovne živinorejske panoge k povečanim emisijam TGP in posledično h globalnemu segrevanju in ostalih negativnih učinkih, ki jih ima panoga na okolje in družbo. Poleg tega delo prikazuje povezave med teorijami mednarodnih režimov in trenutnimi razmerami v svetu, tako na okoljskem kot na kmetijskem in prehranskem področju. Sicer pa sama raziskava in ugotovitve ponazarjajo kompleksnost in pogoje celotnega globalnega sistema, v katerem se problematika obvladuje in ne obvladuje, oziroma v katerem se vzpostavlja okoljski režim živinoreje. Naša spoznanja, ki opisujejo vzroke in razloge za potiskanje tako pomembne problematike v ozadje, so lahko širši publiki tako v pomoč pri razumevanju zakaj se kriza ne obvladuje kot tudi v spodbudo, da kot posamezniki, v smislu spreminjanja prehranskih navad, tudi ukrepamo. Tema torej vpliva na posameznikov pogled na podnebno politiko, kmetijstvo, prehransko kulturo in seveda samo živinorejo, hkrati pa odpira nova vprašanja, med drugimi tudi, kam se bo trend masovne živinoreje ob naraščajoči svetovni populaciji še nadaljeval.

Skozi delo smo spoznali, da je možnosti za reševanje problematike nemalo in da bi k izvrševanju teh, vsekakor pripomoglo usklajevanje režimov na različnih področjih. Poleg rešitev na individualni ravni, kot so informiranost o problematiki in spremembe v prehrani v smislu manjše količine užitega mesa in drugih živalskih produktov so tu še:

- ekonomsko usmerjene rešitve – odprava ali zmanjševanje subvencij, ki spodbujajo proizvodnjo mesa; višanje cen naravnih virov, ki se jih koristi za živinorejo; uvedba višjih davkov na mesne proizvode; in zagotavljanje finančne podpore kmetovalcem, ki sprejemajo predlagane ukrepe za omejevanje izpustov;

- spodbujanje trajnostnega ekološkega kmetijstva, ki ponuja tehnične rešitve, kot so: ekološko upravljanje s pašniki; uporaba naravnih ograj za živali, da te ujamejo CO₂; uveljavljanje bolj hranilnih in lažje prebavljivih krmnih rastlin; in izvajanje novih strategij gnojenja;
- spodbujanje lokalne pridelave hrane in kratkih verig v kmetijstvu; in
- rešitve v prehransko-zdravstveni politiki – novi predpisi in usmerjanje potrošnika k brezmesni prehrani iz zdravstvenega in ekološkega vidika.

Magistrsko delo ima določene omejitve, predvsem pa veliko možnosti in prostora za nadaljnjo raziskavo. V teoretsko-konceptualnem okvirju naloge smo sicer preučevali tri različne teoretične razlage mednarodnih režimov (realizem, neoliberalizem in kognitivizem), vendar se s tem kasneje nismo podrobneje ukvarjali. V delu smo preučevali posamezne dejavnike, ki spadajo v okvir treh sklopov teorij, nismo pa zanje podajali razlag na podlagi posameznih teoretičnih usmeritev. Poleg tega bi dodatna raziskava kakšnega od elementov, kot je na primer nadzorovana anarhičnost mednarodne skupnosti, distribucijski učinek mednarodnega sodelovanja in epistemska skupnost (*epistemic community*), vsekakor dala še dodatno težo naši nalogi.

Raziskava okoljskih in prehranskih dejavnikov, elementov in pogojev, ki vplivajo na neobvladovanje, je v naši nalogi precej posplošena na globalno raven, z nekaj opombami in ponazoritvami razlik med razvitimi/industrijskimi državami, državami v razvoju in revnimi državami, med katerimi so v realnosti še velika odstopanja. Naloga nosi rezerve tudi ob preučevanju tako okoljskih kot prehranskih akterjev. Pomembno vlogo v sistemu, znotraj katerega smo obravnavali problematiko živinoreje, namreč igrajo še drugi akterji, ki jih zaradi omejenega obsega naloge, nismo obravnavali. To so Svetovna trgovinska organizacija (predvsem v povezavi z nadnacionalnimi družbami) in njen Sporazum o kmetijstvu (1995), Svetovna banka, Multilateralne razvojne banke, Mednarodni denarni sklad, Program ZN za okolje, kmetijsko-okoljski indikator (*Agri-environmental indicator*), ki je bil predlagan, da služi v okviru SKP, kot tudi vrsto drugih mednarodnih okoljskih NVO, ki upravljajo z problemom podnebnih sprememb in z drugimi globalnimi okoljskimi ali kmetijsko-prehranskimi krizami.

6 LITERATURA

Abdalla, Charles W. 2002. The Industrialization of Agriculture: Implications for Public Concern and Environmental Consequences of Intensive Livestock Operations. *Penn State Environmental Law Review* 10 (2): 175–191.

Andersen, Kip in Keegan Kuhn. 2016. *Cowspiracy: The Sustainability Secret*. San Rafael, California: Earth Aware Editions.

Animal Agriculture Alliance. Dostopno prek: <http://www.animalagalliance.org/main/> (16. marec 2017).

Bailey, Rob, Antony Froggatt in Laura Wellesley. 2014. Livestock – Climate Change's Forgotten Sector: Global Public Opinion on Meat and Dairy Consumption. *Energy, Environment and Resources*: 2-28.

Bernstein, Henry. 2015. *Food Regimes and Food Regime Analysis: A Selective Survey*. Conference Paper No. 1. Dostopno prek: http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research_and_projects/Research_networks/LDPI/CMCP_1-_Bernstein.pdf (15. november 2016).

Betsill, Michele M. 2005. Global Climate Change Policy: Making Progress or Spinning Wheels? V *The global environment: institutions, law and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 103–124. Washington: CQ Press.

Cassidy, Emily S., Paul C. West, James S. Gerber, and Jonathan A. Foley. 2013. Redefining Agricultural Yields: From Tonnes to People Nourished Per Hectare. *Environmental Research Letters* 8: 1–8.

Corporate Watch. 2016. Dostopno prek: <https://corporatewatch.org/publications/2016/A-to-Z-of-green-capitalism> (11. januar 2017).

Davenport, Coral in Alissa J. Rubin. 2017. Trump Signs Executive Order Unwinding Obama Climate Policies. *The New York Times*, 28. marec. Dostopno prek: <https://www.nytimes.com/2017/03/28/climate/trump-executive-order-climate-change.html?hp&action=click&pptype=Homepage&clickSource=story->

heading&module=a-lede-package-region®ion=top-news&WT.nav=top-news&_r=0
(29. marec 2017).

De Eca de Almeida, Miguel Felipe. 2015. *Food sovereignty: beyond food security*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede.

De Sombre, Elizabeth R. 2005. Understanding United States Unilateralism: Domestic Sources of U.S. International Environmental Policy, V *The global environment: institutions, law and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 181–199. Washington: CQ Press.

Domjanič, Mario in Bojan Dobovšek. 2014. Sodobni ekološki terorizem. *Varstvoslovje* 16 (1): 16–36.

Downie, David Leonard. 2005. Global Environmental Policy: Governance through Regimes. V *The Global Environment: institutions, law, and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 64–82. Washington: CQ Press.

EISA. Dostopno prek: <http://sustainable-agriculture.org> (3. marec 2017).

--- 2012. *European Integrated Farming Framework*. Dostopno prek: http://sustainable-agriculture.org/wp-content/uploads/2012/08/EISA_Framework_english_new_wheel_170212.pdf (3. marec 2017).

EkoGlobal. 2015. Dostopno prek: <http://ekoglobal.net/podnebna-konferenca-v-parizu/> (26. februar 2017).

Evropska komisija. *Climate Action*. Dostopno prek: https://ec.europa.eu/clima/index_en (2. marec 2017).

--- 2016. *Assessment of EU agricultural GHG mitigation policies highlights production effects and costs*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/jrc/en/news/assessment-eu-agricultural-ghg-mitigation-policies-highlights-production-effects-and-costs> (3. marec 2017).

Evropska komisija, Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. 2013. *Overview of CAP Reform 2014–2020*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf (9. marec 2017).

Evropska komisija, Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. 2014. *Skupna kmetijska politika proti letu 2020, Politični dogovor*. Dostopno prek: http://www.mk.gp.gov.si/fileadmin/mk.gp.gov.si/pageuploads/podrocja/SKP/Predstavitev_EK_Bascou_5feb2014.pdf (9. marec 2017).

Executive Office of the President. 2013. *The President's Climate Action Plan*. Dostopno prek: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/image/president27sclimateactionplan.pdf> (18. marec 2017).

Fairbairn, Madeleine. 2008. *Framing Resistance: International Food Regimes and the Roots of Food Sovereignty*. Magistrsko delo. Madison, University of Wisconsin.

FAO. *Key Facts and Findings*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/news/story/en/item/197623/icode/> (28. februar 2017).

--- 2003. *World agriculture: towards 2015/2030*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/005/y4252e/y4252e00.htm#TopOfPage> (1. maj 2017).

--- 2006. *Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.HTM>. (14. februar 2016).

--- 2013a. *Climate-Smart Agriculture: What Is It? Why Is It Needed?* Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/a-i4226e.pdf> (10. februar 2016).

--- 2013b. *Climate-Smart Agriculture: Sourcebook*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/018/i3325e/i3325e.pdf> (10. februar 2016).

--- 2013c. *Tackling Climate Change Through Livestock: A Global Assessment of Emissions and Mitigation Opportunities*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/i3437e.pdf> (24. februar 2017).

--- 2013č. *Major cuts of greenhouse gas emissions from livestock within reach*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/news/story/en/item/197608/icode/> (23. februar 2017).

--- 2014. *Tackling climate change through livestock*. Dostopno prek: http://www.fao.org/ag/againfo/resources/en/publications/tackling_climate_change/index.htm (22. februar 2017).

FAO Committee on Agriculture. 2014. *The Global Agenda for Sustainable Livestock* (24th Session). Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/a-ml052e.pdf> (23. februar 2017).

--- 2016. *The Global Agenda for Sustainable Livestock* (25th Session). Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/a-mr239e.pdf> (23. februar 2017).

FAOSTAT. 2017. *Food and agriculture data*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> (1. maj 2017)

Faure, Michael in Jürgen Lefevere. 2005. Compliance with Global Environmental Policy. V *The Global Environment: institutions, law, and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 163–180. Washington: CQ Press.

Friedmann, Harriet. 1982. The Political Economy of Food: The Rise and Fall of the Postwar International Food Order. *American Journal of Sociology* 88: 248–286.

--- 1987. International Regimes of Food and Agriculture since 1870. V *Peasants and Peasants Societies*, ur. Schanin Teodor, 258–276. Oxford: Basil Blackwell.

--- 1993. The Political Economy of Food: a Global Crisis. *New Left Review* 197: 29–57.

--- 2005. From Colonialism to Green Capitalism: Social Movements and Emergence of Food Regimes. V *New Directions in the Sociology of Global Development*, ur. Frederick H. Buttel in Philip McMichael, 227–264. Amsterdam: Elsevier.

Friedman, Harriet in Philip McMichael. 1989. Agriculture and the state system: The rise and decline of national agricultures, 1870 to the present. *Sociologia Ruralis* 29 (2): 93–117.

GACSA. Dostopno prek: <http://www.fao.org/gacsa/about/en/> (22. februar 2017).

--- 2014. *Framework Document*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/a-au667e.pdf> (22. februar 2017).

GLEAM. Dostopno prek: <http://www.fao.org/gleam/en/> (24. februar 2017).

Global Agenda for Sustainable Livestock. Dostopno prek: <http://www.livestockdialogue.org/en/> (23. februar 2017).

--- 2015. *Agenda Consensus*. Dostopno prek: http://www.livestockdialogue.org/fileadmin/templates/res_livestock/docs/2015_consensus.pdf (23. februar 2017).

Goodland, Robert, in Jeff Anhang. 2009. *Livestock and Climate Change*. *World Watch*. Dostopno prek: <https://www.worldwatch.org/files/pdf/Livestock%20and%20Climate%20Change.pdf> (15. februar 2016).

Gore, Al, prevod Roman Šimec. 1992/1994. *Na poti k ravnovesju: ekologija, nova etika in svetovni program za okolje*. Bohinj: Inštitut za ekološke alternative.

Grain. 2012. *The Great Food Robbery: How corporations control food, grab land and destroy the climate*. Barcelona: Pambazuka Press.

Greenpeace. Dostopno prek: <http://www.greenpeace.org/international/en/> (21. marec 2017).

--- 2012. *Ecological Livestock*. Dostopno prek: <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/agriculture/2013/Ecological-Livestock.pdf> (21. marec 2017).

Grundling, Frank in Hugh Ward. 2015. *Structural Group Leadership and Regime Effectiveness*. *Political Studies* 63 (1): 221–239.

Hasenclever, Andreas, Peter Mayer in Volker Rittberger. 1996. *Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes*. *Mershon International Studies Review* 40 (2): 177–228.

Hasenclever, Andreas, Peter Mayer in Volker Rittberger. 2000. Integrating Theories of International Regimes. *Review of International Studies* 26 (1): 3–33.

Herrero, Mario, Benjamin Henderson, Petr Havlik in ostali. 2016. Greenhouse gas mitigation potentials in the livestock sector. *Nature Climate Change*. Dostopno prek: <http://animalscience.psu.edu/fnn/current-research/nature-climate-2925-paper-published-march-16> (31. marec 2017).

Holt-Giménez, Eric. 2012. We Already Grow Enough Food for 10 Billion People... and Still Can't End Hunger. *Common Dreams*. Dostopno prek: <http://www.commondreams.org/views/2012/05/08/we-already-grow-enough-food-10-billion-people-and-still-cant-end-hunger>. (15. februar 2016).

Hynes, Christopher. 2015. A Leading Cause of Everything: One Industry That Is Destroying Our Planet and Our Ability to Thrive on It. *Stanford Environmental Law Journal*. Dostopno prek: <https://journals.law.stanford.edu/stanford-environmental-law-journal-elj/blog/leading-cause-everything-one-industry-destroying-our-planet-and-our-ability-thrive-it> (18. marec 2017).

Ilea, Ramona Cristina. 2009. Intensive Livestock Farming: Global Trends, Increased Environmental Concerns, and Ethical Solutions. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 22: 153–167.

International Food Policy Research Institute (IFPRI). 2002. *Green Revolution: Curse or Blessing?* Washington: International Food Policy Research Institute. Dostopno prek: <http://oregonstate.edu/instruct/css/330/three/Green.pdf> (30. november 2016).

IPCC. 2013. *IPCC Factsheet: What is the IPCC?* Dostopno prek: http://www.ipcc.ch/news_and_events/docs/factsheets/FS_what_ipcc.pdf (25. februar 2017).

IPCC. 2014. *Climate Change 2014: Synthesis Report*. Dostopno prek: <http://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/> (25. februar 2017).

Joyner, Christopher C. 2005. Rethinking International Environmental Regimes: What Role for Partnership Coalitions? *Journal of International Law & International Relations* 1 (1-2): 89–119.

Kikou, Olga. 2016. *CAP and animal welfare: Simply incompatible*. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/section/agriculture-food/opinion/cap-and-animal-welfare-simply-incompatible/> (9. marec 2017).

Knowledge for Innovation. 2015. *Sustainable livestock production in Europe: A question of food security, climate and innovation*. Dostopno prek: <http://sustainable-agriculture.org/sustainable-livestock-production-in-europe-a-question-of-food-security-climate-and-innovation/> (3. marec 2017).

Krasner, Stephen D. 1982. Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables. *International Organization* 36 (2): 185–205.

Laestadius, Linnea I., Roni A. Neff, Colleen L. Barry in Shannon Frattaroli. 2013. Meat consumption and climate change: the role of non-governmental organizations. *Climatic Change* 120: 25–38.

LEAP. Dostopno prek: <http://www.fao.org/partnerships/leap/en/> (24. februar 2017).

Levy, Gabriel. 2014. *The global burden of industrial livestock*. Dostopno prek: <http://climateandcapitalism.com/2014/09/05/the-global-burden-of-industrial-livestock/> (23. april 2017).

McCormick, John. 2005. The Role of Environmental NGOs in International Regimes. V *The global environment: institutions, law and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 83–102. Washington: CQ Press.

McMichael, Philip. 2005. Global Development and the Corporate Food Regime. V *New Directions in the Sociology of Global Development*, ur. Frederick H. Buttel in Philip McMichael, 265–299. Amsterdam: Elsevier.

--- 2009. A food regime genealogy. *The Journal of Peasant Studies* 36 (1): 139–169.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. *Skupna kmetijska politika – 50 let žive zgodovine*. Dostopno prek: http://www.mk.gp.gov.si/si/delovna_podrocja/kmetijstvo/skupna_kmetijska_politika_50_let_zive_zgodovine/ (9. marec 2017).

Moran, Dominic in Eileen Wall. 2011. Livestock production and greenhouse gas emissions: Defining the problem and specifying solutions. *Animal Frontiers* 1 (1): 19–25.

NAMA News. 2015. *Costa Rica leads the way towards sustainable livestock management*. Dostopno prek: <http://namanews.org/news/2015/03/12/costa-rica-leads-the-way-towards-sustainable-livestock-management/> (28. februar 2017).

Nordgren, Anders. 2016. Climate Change and National Self-Interest. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 29 (6): 1043–1055.

Official Journal of the European Union. 2013. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2013:347:FULL&from=EN> (9. marec 2017).

O’Neil, Kate. 2009. *The Environment and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paarlberg, Robert L. 2013. *Food politics: what everyone needs to know*. New York: Oxford University Press.

Paris Agreement. 2015. Dostopno prek: https://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_english_.pdf (25. februar 2017).

Patel, Raj. 2010. *Raj Patel on The Value of Nothing: How to Reshape Market Society and Redefine Democracy*. Dostopno prek: https://www.democracynow.org/2010/1/12/raj_patel_on_the_value_of (29. april 2017).

Perez Dominguez, Ignacio, Thomas Fellmann, Franz Weiss in drugi. 2016. An economic assessment of GHG mitigation policy options for EU agriculture (EcAMPA). *JRC Science for Policy Report*. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/euro-scientific-and-technical-research-reports/economic-assessment-ghg-mitigation-policy-options-eu-agriculture-ecampa-2> (3. marec 2017).

Revell, Brian J. 2015. One Man's Meat...2050? Ruminations on Future Meat Demand in the Context of Global Warming. *Journal of Agricultural Economics* 66 (3): 573–614.

Roter, Petra. 1999. Od režimske teorije do teorij mednarodnih režimov: razvoj preučevanja mednarodnih režimov. *Časopis za kritiko znanosti* 27 (197): 33–63.

Schlosser, Eric. 2001. *Fast Food Nation: the dark side of the all-American meal*. New York: Harper Perennial.

Shah, Anup. 2000. *Beef*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/240/beef> (10. april 2017).

Shrivastava, Manish in Nitu Goel. 2010. Shaping the architecture of future climate governance: perspectives from the South. V *Global Climate Governance Beyond 2012*, ur. Frank Biermann, Philipp Pattberg in Fariborz Zelli, 116–133, Cambridge: Cambridge University Press.

Sklep o splošnem okoljskem akcijskem programu Unije do leta 2020. 2013. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013D1386> (2. marec 2017).

Soroos, Marvin S. 2005. Global Institutions and the Environment: An Evolutionary Perspective. V *The global environment: institutions, law and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 21–42. Washington: CQ Press.

Šabič, Zlatko in Jerneja Penca. 2009. Mednarodne organizacije in norme varstva okolja. *Družboslovne razprave* XXV 60: 87–104.

Tansey, Geoff in Tony Worsley. 1995. *The Food System*. London: Earthscan.

The White House. *Climate Change and President Obama's Action Plan*. Dostopno prek: <https://obamawhitehouse.archives.gov/president-obama-climate-action-plan> (18. marec 2017).

The World Bank. 2016. *Understanding poverty*. Dostopno prek: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview> (12. maj 2017).

Thornton, Philip K. 2010. Livestock production: recent trends, future prospects. *Philosophical Transactions of the Royal Society* 365: 2853–2867.

UNFCCC. Dostopno prek: <http://unfccc.int/2860.php> (27. februar 2017).

--- 2015a. *Adoption of the Paris Agreement*. Dostopno prek: <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf> (8. februar 2016).

--- 2015b. *Costa Rica Smart Farming Will Cut Emissions: Another NAMA Win-Win*. Dostopno prek: <http://newsroom.unfccc.int/action-to-adapt/costa-rica-smart-farming-reduces-emissions/> (28. februar 2017).

UNICEF. 2014. *Improving Child Nutrition: The Achievable Imperative For Global Progress*. Dostopno prek: http://www.unicef.org/gambia/Improving_Child_Nutrition_-_the_achievable_imperative_for_global_progress.pdf (9. februar 2016).

Uredba (EU) št. 1305/2013 Evropskega parlamenta in Sveta. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0487:0548:SL:PDF> (9. marec 2017).

USDA. 2010. *USDA Climate Change Science Plan*. Dostopno prek: https://www.usda.gov/oce/climate_change/science_plan2010/USDA_CCSPan_120810.pdf (18. marec 2017).

Van Dijk, Suzanne, Timm Tennigkeit in Andreas Wilkes (CGIAR Research Program on Climate Change, Agriculture and Food Security). 2015. *Climate-smart livestock sector development: the state of play in NAMA development*. *CCAFS Working Paper No. 105*. Dostopno prek: www.ccafs.cgiar.org (28. februar 2017).

Vig, Norman J. 2005. Introduction: Governing the International Environment. V *The global environment: institutions, law and policy*, ur. Regina S. Axelrod, David Leonard Downie in Norman J. Vig, 1–20. Washington: CQ Press.

Viscecchia, Rosaria in Giacomo Giannoccaro. 2014. *Influence of the Common Agricultural Policy on the livestock number reared: Evidence from selected European*

regions. *Rivista di Economia Agraria* (2-3): 129–140.

Weis, Tony. 2007. *The global food economy: the battle for the future of farming*. London: Zed Books.

--- 2013. *The ecological hoofprint: the global burden of industrial livestock*. London: Zed Books.

Wilkes, Andreas, Timm Tennigkeit in Katalin Solymosi (FAO). 2013. National integrated mitigation planning in agriculture: A review paper. *Mitigation of climate change in agriculture series 7*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/3/a-i3237e.pdf> (28. februar 2017).

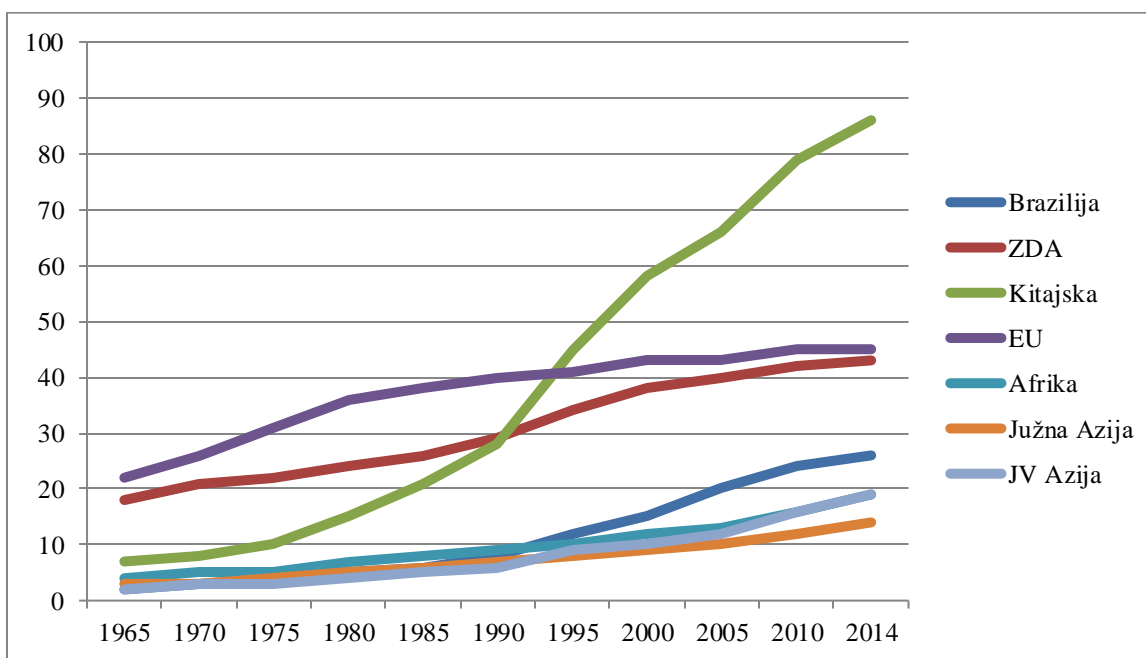
World Watch Institute. 2013. *Meat Production Continues to Rise*. Dostopno prek: <http://www.worldwatch.org/node/5443> (10. marec 2016).

Worldometers. Dostopno prek: <http://www.worldometers.info/world-population/#growthrate> (10. marec 2016).

York, Paul. 2013. *The Environmental Impacts of Intensive Livestock Operations in Canada*. Dostopno prek: <http://scienceforpeace.ca/the-environmental-impacts-of-intensive-livestock-operations-in-canada> (22. april 2017).

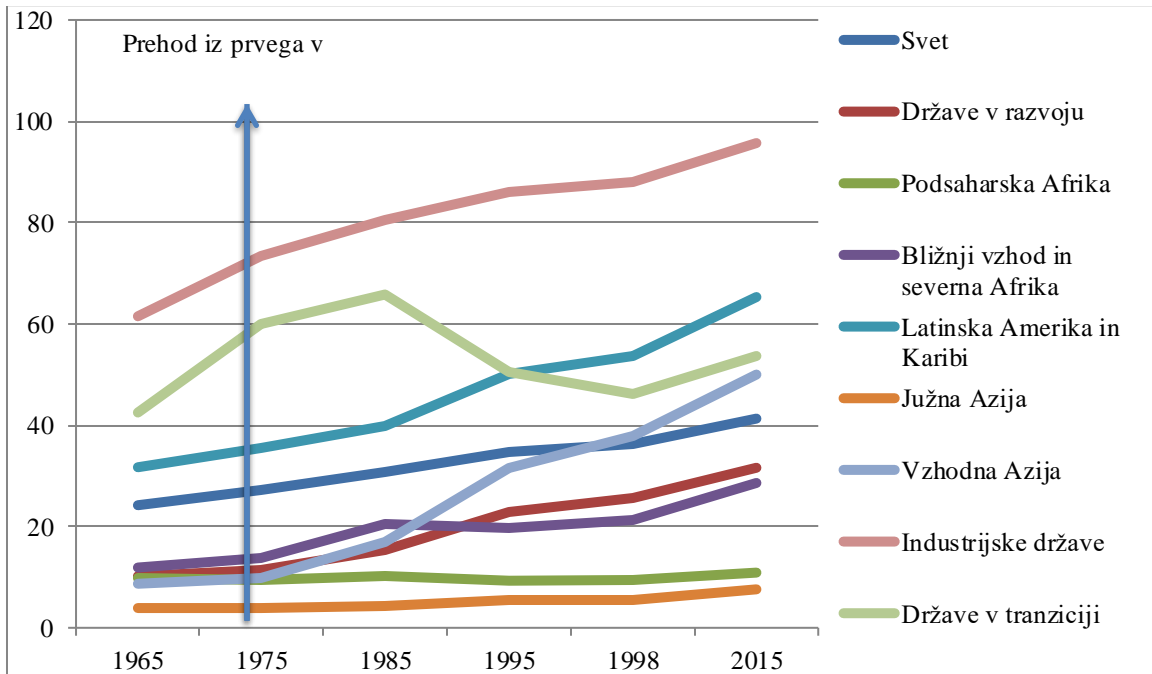
PRILOGE

PRILOGA A: Letna proizvodnja mesa v milijon tonah

Vir: Statistični podatki pridobljeni iz FAOSTAT (2017).

PRILOGA B: Letna potrošnja mesa na prebivalca v kg

Vir: Statistični podatki pridobljeni iz poročila FAO (2003). Vsebujejo podatke za do leta 1999 in napoved za leto 2015.

PRILOGA C: Prispevek in vpliv treh prehranskih režimov k dejavnikom, ki povzročajo neobvladovanje okoljskih akterjev z problematiko živinoreje.

I. Prehranski režim	II. Prehranski režim	III. Prehranski režim	DEJAVNIKI	Povezava: DEJAVNIK – OKOLJE ⁸⁴
Rast prebivalstva – večanje pridelave; Začetek procesa industrializacije kmetijstva; Vzpostavitev kmetijskih panog + specializacija; Postavitev temeljev za industrijski kapitalizem.	Širjenje nacionalnega modela kmetijske industrializacije; Ameriški model potrošnje (del projekta razvoja).	Razvoj tehnologije in modernizacija kmetijstva; Odprtost za direktne investicije korporacij mesne prehrane; Vzpostavitev prehranskih verig, ki ugajajo elitnim potrošnikom.	Intenzivna in industrijska proizvodnja živinoreje + potrošnja mesa	Navade in kultura mesnega prehranjevanja; Gospodarska dobičkonosnost je prioriteta (in ne okoljevarstvo); Kompatibilnost industrij mesne in hitre prehrane, katerih verige doživljajo razcvet.
Uvoz pšenice v Evropo iz novega sveta; Specializacija pridelave pšenice.	Izvor kompleksa: kronični presežki pridelanega žita; Rast industrijske proizvodnje oljnic; Zelena revolucija	Z rastjo korporacij se je večala podpora sistemu znotraj katerega deluje kompleks.	Industrijski kompleks med žitom, oljnicami in živinorejo	Kompleks kot del dominantnega kmetijskega sistema, podprtega s strani vlagateljev in korporacij; Spodbujanje pridelave poceni industrijsko pridelanega mesa in vnosa mesa v prehrano.
Začetki prostega mednarodnega trgovanja med evropskimi silami.	Rast kapitala agrarne industrije; Konec II. režima: kmetijsko-živilske korporacije prerastejo državne okvirje.	Liberalizacija gospodarstva -projekt globalizacije; Privatizacija panog; Postavitev pravil, ki jih uveljavlja korporativna moč svetovnega prehranskega sistema; »Korporatizacija« kmetijstva in živilskega izvoza.	Nadnacionalne družbe / korporacije	Monopolni položaj nadnacionalnih družb v svetovnem agro-živilskem sistemu: izvajanje moči in lobiranje v državnih vladah ter prevlada njihovih interesov; Izvajanje pritiska na okoljevarstvene organizacije + finančna odvisnost; Konflikt med dobičkom in okoljevarstvenimi ukrepi.
/	Subvencioniranje kmetijske proizvodnje in pridelave v ZDA – vzpostavitev sistema subvencioniranja.	Prehod iz sistema posojil k subvencijam.	Režim kmetijskih subvencij	Omogočanje rasti in izvajanje moči nadnacionalnih družb; Doprinos k cenejšim živalskim proizvodom – večja potrošnja; Okoriščanje korporacij.

⁸⁴ Dejavnik je vzrok za neobvladovanje problematike. Ob tem nas zanima povezava med dejavnikom in neobvladovanjem, v smislu kako posamezen dejavnik vpliva oziroma prispeva k ne reševanju okoljske problematike živinoreje.

